

แสงส่องใจ

๓ ตุลาคม ๒๕๓๒

แสงส่องใจ

๓ ตุลาคม ๒๕๓๒

วัดบวรนิเวศวิหาร
กุฏิหลวงกัมปนาทแสนยากร

3111102002033

ทางด่วนสำนัก
โศภิตา **ชวนวิมล** โทร 2810541
2822114
408 ถนนพระสุเมรุ แขวงบวรนิเวศมณฑลรัตนกวี กรุงเทพฯ 10200
นายชวน ศาสตราคม ผู้พิมพ์/ผู้โฆษณา พ.ศ. 2532

วรคุณานุโมทนา

ขอพระราชทานถวายอนุโมทนาสาธุการพระเมตตาคุณ
ทั้งปวง

ขอประทานถวายอนุโมทนาสาธุการพระคุณ และ
ขออนุโมทนาสาธุการเมตตาภิธานจิตทั้งปวงเสมอกัน

งานเดือนตุลาคม พุทธศก ๒๕๓๒ นี้เป็นไปอย่างเป็
บุญเป็นกุศลเรียบร้อยเนื่องด้วยพระเมตตาคุณ พระคุณ และ
เมตตาภิธานจิต โดยแท้

วันที่ ๒ ตุลาคม ได้ถวายภัตตาหารบิณฑบาตพระภิกษุ
สามเณรทั้งวัดบวรนิเวศวิหาร

วันที่ ๓ ตุลาคม ได้มีเจริญพระพุทธมนต์ในพระอุโบสถ
และถวายภัตตาหารเพลพระเถรานุเถระและพระภิกษุสามเณร
ในวัดบวรนิเวศวิหารและวัดต่าง ๆ

ในโอกาสนี้ ได้ทำธรรมทาน คือแจกหนังสือธรรมะ
เรื่องต่าง ๆ ที่มีผู้ช่วยจัดให้

หนังสือ “แสงส่องใจ” นี้ ได้แจกเป็นประจำเดือนตุลาคม
หลายปีมาแล้ว ปีนี้มีผู้ร่วมจัดพิมพ์คือ “มูลนิธิส่งเสริมการ
ปฏิบัติสมาธิทางพุทธศาสนา” คณะ “ห้องกระจกวัดบวรนิเวศ
วิหาร” คณะ “วัดญาณสังวรารามวรมหาวิหาร ในพระบรม

ราชูปถัมภ์” “ชมรมผู้ปฏิบัติกรรมาฐานพุทธสมาคมแห่ง
ประเทศไทย ในพระบรมราชูปถัมภ์” คุณหญิงสาวิตรี
ศรีวิสารวาจา โอสถานุเคราะห์ และ “ชวนพิมพ์”

และในโอกาสนี้ ได้มีผู้ร่วมกันตั้ง “ทุนเพิ่มพระคุณ
ญสส” ในมูลนิธิวัดญาณสังวราราม ถวาย เพื่อช่วยค่าอาหาร
กลางวันเด็กนักเรียนที่ขาดแคลนในโรงเรียนต่าง ๆ เป็นการ
แสดงเมตตาภักตยานจิตไกลออกไป ให้ความสุขที่ไพศาลยิ่งขึ้น
ไม่เฉพาะแก่เด็กนักเรียน แต่แก่จิตใจผู้เกี่ยวข้องทั้งหลายด้วย

ขอพระราชทานถวายอนุโมทนา
ขอถวายอนุโมทนา ขออนุโมทนา

คจ. พญกมลธำ

(สมเด็จพระญาณสังวร)

สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก

วัดบวรนิเวศวิหาร

ตุลาคม พ.ศ. ๒๕๓๒

แสงส่องใจ

๐ พุทธภาษิตบทหนึ่งกล่าวไว้แปลความว่า “ความได้เป็นมนุษย์เป็นการยาก” คือยากนักที่จะได้เกิดเป็นมนุษย์ ปกติสิ่งใดที่ได้ยากท่านถือว่าเป็นของมีค่า ควรรักษาอย่างยิ่ง การได้เป็นมนุษย์เปรียบดังได้เพชรน้ำงามเม็ดใหญ่หาค่ามิได้ไว้ในมือ ย่อมต้องรักษาแตกต่างกับได้เศษกระเบื้องไม่มีราคา การรักษาค่าของความเป็นมนุษย์คือการรักษาคุณสมบัติของมนุษย์ไว้ให้สมบูรณ์งดงามที่สุด ไม่ใช่เพียงรักษาชีวิตไว้ให้อยู่ยืนยาวปราศจากโรคภัยไข้เจ็บเท่านั้น.

๐ คุณค่าของมนุษย์หรือของคนที่สำคัญที่สุดคือความไม่เป็นสัตว์ ไม่ใช่สัตว์ แตกต่างกับสัตว์ ความแตกต่างที่เห็นได้ง่ายคือสัตว์ไม่รู้จักเหตุผล ไม่มีเหตุผล นั่นก็คือสัตว์ไม่มีปัญญาของมนุษย์ ไม่รู้จักไม่รู้ผิด ไม่รู้ผิดชอบชั่วดี มนุษย์ต้องรู้จัก รู้ผิด รู้ผิดชอบชั่วดี สัตว์ไม่มีเมตตากรุณา มนุษย์ต้องมีเมตตากรุณา เพราะมนุษย์มีปัญญารู้ว่าเมตตากรุณาเป็นความดี สัตว์ไม่รู้ว่าการเบียดเบียนเป็นอย่างไร มีคุณหรือมีโทษอย่างไร แต่มนุษย์รู้ว่าการเบียดเบียนไม่ดี มนุษย์จึงควรต้องไม่เบียดเบียน สัตว์แม้จะมีกตัญญูกตเวที

แต่ก็เป็นเพียงในระดับของสัตว์ อย่างสัตว์ คือในระดับที่สติปัญญาของสัตว์จะรู้จะทำได้ มนุษย์มีปัญญารู้ว่าผู้ใดทำคุณแก่ตน มนุษย์มีปัญญาเข้าใจว่าความกตัญญูกตเวทีเป็นคุณธรรมที่ดี ดังนั้นมนุษย์จึงควรต้องอบรมกตัญญูกตเวทีตาธรรมให้มาก มนุษย์ต้องไม่ทำลายคุณค่าแห่งความเป็นมนุษย์ด้วยการไม่กตัญญู ด้วยความอกตัญญู ไม่ตอบแทนพระคุณที่ท่านทำแล้วแก่ตน ทั้งยังอกตัญญูคือปฏิบัติตอบด้วยร้าย.

○ เป็นเพชรที่แตกร้าวย่อมไม่เหลือราคาของเพชรย่อมเป็นเหมือนเศษกระเบื้องกะลา หาราคาไม่ได้ฉันใด เป็นมนุษย์ที่ไม่รักษาค่าความเป็นมนุษย์ไว้ ปล่อยให้เสื่อมสลายไปก็ย่อมเป็นเหมือนเศษกระเบื้องกลาฉันนั้น จะหาความภาคภูมิใจได้อย่างไร ฟังคำนี้ถึงความจริงนี้ด้วยดี.

○ พุทธภาษิตบทหนึ่งกล่าวไว้แปลความว่า “ฟังทำกิจแก่ผู้ช่วยทำกิจ” การจะสามารถปฏิบัติตามได้ ก่อนอื่นต้องสามารถดูออกดูรู้ดูให้เห็นถูกต้องว่าผู้ใดเป็นผู้ช่วยทำกิจของตน และที่สำคัญคือจะต้องรับรู้ให้จริงใจจริงจัง ในความมีคุณมีประโยชน์ของผู้นั้นต่อตนให้ชัดแจ้ง จะกล่าวว่า

ให้มีกตัญญูรู้คุณท่านผู้มีคุณก็ถูก คือต้องรู้พระคุณท่านเสียก่อน แล้ว “พึงทำกิจแก่ผู้ช่วยทำกิจ” ความหมายโดยตรงคือพึงตอบแทนพระคุณท่านผู้ทำคุณแล้วแก่ตน หรือพึงตอบแทนน้ำใจท่านผู้มีน้ำใจต่อตน เป็นการแสดงกตัญญูกตเวทิตาธรรมต่อผู้ทำคุณแล้ว พุทธภาษิตบทนี้จึงมุ่งสอนให้เป็นผู้มีกตัญญูกตเวทิตาธรรม คือมุ่งสอนให้เป็นคนดีนั่นเอง เพราะความกตัญญูกตเวทิตาที่เป็นเครื่องหมายของคนดี.

๐ อันพุทธภาษิตนั้นเป็นคำของท่านผู้มั่งดี เป็นสุภาษิตคือคำที่ดี ผู้มีปัญหาจึงตั้งใจทำตามคำของผู้มั่งดีหวังดี มีพุทธภาษิตเกี่ยวกับเรื่องนี้ด้วยว่า “ควรทำตามคำของผู้เอ็นดู” คือควรทำตามถ้อยคำแนะนำตักเตือนหรือคำบอกเล่าของผู้เอ็นดูเมตตาปรารถนาดีต่อตน ไม่ใช่ทำตามถ้อยคำของผู้ที่ตนเอ็นดูรักชอบ ผู้ที่ตนเอ็นดูกับผู้ที่เอ็นดูตนมีความหมายไม่เหมือนกัน คนโดยมากพอใจจะทำตามถ้อยคำของผู้ที่ตนเอ็นดู คือรักใคร่ชอบใจใครก็พอใจจะทำตามถ้อยคำหรือความปรารถนาต้องการของผู้นั้น ไม่คำนึงถึงความควรไม่ควร อันความปรารถนาต้องการของผู้เอ็นดูเราจะเป็นความมุ่งดีปรารถนาดีหวังให้ความดีเกิดแก่เรา ท่านจึงสอนว่า “ควรทำตามถ้อยคำของผู้เอ็นดู” ท่านไม่สอนให้ทำตามถ้อยคำของผู้ที่ตนเอ็นดู.

๐ เป็นความจริงแท้ที่ควรกล่าวได้ พระพุทธเจ้าทรงเป็นผู้เอ็นดูสัตว์โลกทั้งปวง พระพุทธพจน์ทั้งนั้นจึงไม่เป็นความปรารถนาไม่ดีไม่ชอบต่อผู้ใด เป็นความปรารถนาดีปรารถนาชอบทั้งหมด ต่อสัตว์โลกทั้งปวง เป็นคำที่ทุกคนควรทำตาม ผู้เอ็นดูที่มีความดีน้อยมีปัญญาน้อยยอมให้คำแนะนำไปถึงความดีน้อยความมีปัญญาน้อย ผู้เอ็นดูที่มีความดีมากมีปัญญามากยอมให้คำแนะนำไปถึงความดีมากความมีปัญญามาก พระพุทธเจ้าทรงมีความดีสูงสุดมีพระปัญญาสูงสุดหาที่เปรียบมิได้ ย่อมประทานคำแนะนำไปถึงความดีที่สูงที่สุดความมีปัญญาที่สูงที่สุด ผู้มีปัญญาจึงฟังทำตามที่ทรงสอน และการจะรู้ได้ว่าทรงแนะนำไว้อย่างไรก็ต้องศึกษาพระธรรมคำสอนที่โปรดประทานไว้ด้วยทรงเอ็นดูสรรพสัตว์เสมอกัน ไม่ทรงเลือกที่รักมักที่ชัง.

๐ ผู้ปฏิบัติดีปฏิบัติชอบปฏิบัติถูกแม้เพียงคนเดียว ย่อมเป็นคุณเป็นประโยชน์แก่หมู่คณะผู้เกี่ยวข้องเป็นอันมาก ในทางตรงกันข้าม ผู้ปฏิบัติไม่ดีปฏิบัติไม่ชอบปฏิบัติไม่ถูกแม้เพียงคนเดียว ย่อมเป็นโทษเป็นภัยแก่หมู่คณะผู้เกี่ยวข้องเป็นอันมาก แม้มีความหวังดีเอ็นดูต่อตนเอง ต่อครอบครัว ต่อหมู่คณะ ต่อผู้เกี่ยวข้องทั้งส่วนตนหรือมิใช่ส่วนตน ก็พึงตั้งใจศึกษาพระพุทธศาสนา หรือแม้เพียงพระพุทธรูปภาสิต

ให้เข้าใจถูกต้องถ่องแท้ แล้วพยายามปฏิบัติตาม.

○ พุทธภาษิตบทหนึ่งกล่าวไว้แปลความว่า “ความ
หมัดจืดจากกิเลสทั้งปวงเป็นความดับจากทุกข์ทั้งหลาย”
กิเลสทั้งปวงคือความโลภทั้งปวง ความโกรธทั้งปวง ความ
หลงทั้งปวง ทุกข์ทั้งหลายคือทุกข์ทุกประการ ถ้าจะกล่าว
เป็นเหตุเป็นผล ต้องกล่าวว่ากิเลสเป็นเหตุ ทุกข์เป็นผล
คือความโลภความโกรธความหลงเป็นเหตุ ความทุกข์เป็นผล
ผู้มีกิเลสคือมีความโลภความโกรธความหลงต้องมีความทุกข์
ผู้มีกิเลสคือมีความโลภความโกรธความหลงมากก็มีความ
ทุกข์มาก มีกิเลสคือมีความโลภความโกรธความหลงน้อยก็มี
ความทุกข์น้อย ผู้หมัดจืดแล้วจากกิเลสทั้งปวงคือไม่มีความ
โลภความโกรธความหลงเลยจักไม่มีทุกข์เลย คือมีความดับ
จากทุกข์ทั้งหลาย.

○ ที่พากันเป็นทุกข์อยู่ตลอดเวลา มากน้อยหนักเบา
ต่าง ๆ กัน เพราะพากันปล่อยปละละเลยให้กิเลสห้อมล้อม
ปกคลุมจิตใจอยู่ตลอดเวลา ใจไกลกิเลสเพียงไรก็มีความสุข
เพียงนั้น มีความเบิกบานแจ่มใสเพียงนั้น กิเลสก็เหมือน
เครื่องพรางตาทั้งหลาย ย่อมทำให้ไม่แจ่มใส ทำให้มีดมัว
กิเลสปกคลุมใจหนาแน่นมากก็ทำให้ใจมีดมัวมาก ดังที่ท่าน

เปรียบกิเลสเช่นเมฆบนท้องฟ้า จิตเช่นดวงอาทิตย์ ดวงอาทิตย์มีความสว่างเจิดจ้าอยู่ในตัว เมฆเคลื่อนเข้าบดบัง ก็จะทำให้ความสว่างไม่ปรากฏ จิตที่กิเลสเข้าปกคลุมก็จะ เสร้าหมอง ทั้งที่จิตมีความบริสุทธิ์ผ่องใสอยู่ในตัวเต็ม ที่ดังที่ท่านกล่าวว่าจิตที่แท้นั้นมีความประภัสสร ดังนั้นการ ทำจิตให้ผ่องใส จึงอยู่ที่การพยายามไม่นำจิตเข้าไปอยู่ใน แวดวงของกิเลส พยายามนำจิตออกให้ไกลกิเลสให้มากที่สุด พยายามให้สม่าเสมอ แม้จิตจะถอยไกลบ้างใกล้บ้างกับกิเลส ก็จะมีเวลาหนึ่งที่จะไกลได้โดยไม่กลับถอยเข้าไปใกล้กิเลสอีก กิเลสจะไม่อาจปกคลุมจิตให้เสร้าหมองได้อีก ความผ่องใส ประภัสสรอันเป็นธรรมชาติแท้ของจิตจะไม่ถูกบดบัง จะ ปรากฏรุ่งเรืองงดงาม พร้อมด้วยความสิ้นร้อนสิ้นเสร้าหมอง.

๐ กิเลสคือความโลภความโกรธความหลงเป็นความ เสร้าหมอง มีความร้อนอยู่ในตัวเต็มที่ เปรียบได้ดังถ่านไฟ ก้อนใหญ่ที่ลุกโพลงร้อนแรงเต็มที่ มีเปลวแห่งความร้อนแรง รอบด้าน ผู้ใดไม่หลบหลีกให้ห่างไกลพ้นไปจริงแล้ว ผู้นั้น ย่อมต้องได้กระทบความร้อนแรงนั้น เข้าไปใกล้เพียงใด ก็กระทบร้อนเพียงนั้น ใกล้จนชิดก็จะเช่นเดียวกับเห็น ถ่านไฟสีแดงงดงามแล้วยื่นมือเข้าไปจับต้องสัมผัส ย่อม ต้องถึงกับพองไหม้ถลอกปอกเปิกได้เลือดได้น้ำเหลือง แม้

ถอยห่างออกได้บ้าง เปลวความร้อนแห่งไฟแรงที่จะกระทบ ก็ลดลงน้อยตามระยะที่ถอยห่างนั้น.

๐ พระพุทธเจ้า ก่อนแต่จะทรงห่างไกลพ้นถ่านไฟร้อนแรงแห่งความโลภความโกรธความหลง ก็ต้องทรงประสบความร้อนแรงอันเป็นเหตุแห่งความทุกข์แก้ด้วยพระองค์เอง ต่าง ๆ นานา เป็นเวลาหลายกัปหลายกัลป์ ต่อเมื่อทรงหนีไกลได้พ้นจากความโลภความโกรธความหลงอย่างสิ้นเชิง แน่นนอนแล้ว จึงไม่ทรงต้องประสบความร้อนแรงอันเป็นเครื่องแผดเผาให้เป็นทุกข์อีกเลย ทรงพบความเย็นสนิท ความเป็นบรมสุข ทรงมีความเย็นสนิทในพระองค์ พระอรหันตสาวกทั้งปวงก็เช่นกัน.

๐ เมื่อเป็นผู้พ้นความร้อนเพียงไร ก็ย่อมมีความเย็นเพียงนั้น แม้พ้นความร้อนสิ้นเชิง ก็ย่อมมีความเย็นสนิท มีความเย็นทั่ว มีความเย็นรอบ เปรียบได้ดั่งน้ำแข็งก้อนใหญ่ ที่มีโอแห่งความเย็นเจียบกระจายรอบ ผู้เข้าใกล้ย่อมได้สัมผัสละอองแห่งความเย็นนั้น เป็นความรื่นรมย์อย่างยิ่ง ผู้นับถือพระพุทธศาสนาจริงเป็นผู้ที่อยู่ใกล้พระพุทธเจ้าและพระอรหันตสาวกทั้งหลายผู้เย็นสนิทแล้ว ยิ่งกว่าผู้อื่น จึงย่อมมีโอกาสได้สัมผัสความเย็นยิ่งกว่า แต่ความเย็นที่เพียง

ได้รับจากผู้อื่น ย่อมไม่เสมอเหมือนความเย็นที่เกิดขึ้นจริง
ในตนเอง ดังนั้นพระพุทธเจ้าผู้ทรงพระมหากรุณาคุณจึง
ทรงแสดงทางไปสู่ความเย็นในตนเอง อันจักเป็นความเย็น
จริง ปราศจากสิ่งปลอมปนเป็นความทุกข์ความร้อน และ
จักเป็นความเย็นที่ยั่งยืนนิรันดร.

○ พระพุทธเจ้าทรงสอนให้รักษาใจให้ไกลกิเลส ไม่เชื่อ
พระพุทธเจ้าแล้วจะควรเชื่อใครยิ่งกว่า.

○ กิเลสคือความโลภความโกรธความหลงมีอยู่เต็มโลก
ทุกเวลานาที ทุกยุคทุกสมัย เพราะกิเลสเป็นสิ่งที่ฆ่าไม่ตาย
ทำลายไม่ได้ แม้กิเลสเป็นสิ่งที่ฆ่าตายทำลายได้ พระ
พุทธเจ้าผู้ทรงยิ่งทุกอย่าง และทรงยิ่งด้วยพระกรุณาคุณ
ย่อมจะทรงฆ่าทรงทำลายกิเลสให้หมดสิ้นแล้ว กิเลสย่อม
จะไม่พ้นพระองค์และอยู่หลงเหลือทำความร้อนความเศร้า
หมองให้แก่โลกจนทุกวันนี้ แสงแห่งปัญญาเป็นอำนาจพิเศษ
ที่จะเป็นประจักษ์ปรากฏการห้อมล้อมรักษาใจไว้ให้ไกลจากกิเลส
ได้ ไกลจากความร้อนของกิเลสได้ ตั้งแต่เล็กน้อย จนถึง
ใหญ่ยิ่งคือสิ้นเชิง กิเลสจะมีอยู่ท่วมท้นโลกเพียงไหน ก็
จะเข้าใกล้ใจที่วางไว้ถูกที่ถูกทางไม่ได้ เปรียบเช่นจะวาง
อาหารในที่เต็มไปด้วยมด ก็ย่อมทำได้ ด้วยการเสือกวาง

ในที่ที่มีน้ำหล่อล่อมไว้ มดเข้าไม่ถึง จะห่อมล่อมอยู่ได้ก็แต่ นอกเขตน้ำ อาหารหาเสียหายไม่ ใจนี้ก็เปรียบได้เช่นเดียวกัน การรู้จักใช้ปัญญาเป็นอุบายวิธีวางใจให้ถูกที่ในท่ามกลางกิเลสมากมายจึงสำคัญนัก วางใจไว้ถูกที่แล้วความโลภก็ตามความโกรธก็ตามความหลงก็ตามจะเข้าไม่ถึงใจ สัมผัสใจไม่ได้.

○ อาหารบางอย่างมดไม่ขึ้น วางไว้ไม่มีน้ำหล่อมมดก็ไม่ขึ้น นั่นไม่หมายความว่ามดไม่มี มดนั้นมีอยู่ทุกแห่ง เพียงแต่จะปรากฏตัวออกมาให้เห็นมากน้อยเพียงไรหรือไม่เท่านั้น อาหารบางอย่างมดขึ้นบางอย่างมดไม่ขึ้น เหตุผลมีว่าเพราะอาหารบางอย่างมีกลิ่น ส่งกลิ่นออกไปนอคมด มดไม่ได้เข้ามาเอง มดเข้ามาขึ้นอาหาร เพราะถูกกลิ่นอาหาร นั่นเองนำเข้ามา เมื่อเปรียบกิเลสเหมือนมด เปรียบใจเหมือนอาหาร ก็พึงพิจารณาให้เห็นว่ามดไม่ขึ้นอาหารที่ไม่ส่งกลิ่นออกไปชักนำฉันใด กิเลสก็ไม่เข้าห่อมล่อมปกคลุมใจที่ไม่ส่งออกไปชักนำฉันนั้น.

○ ความคิดปรุงแต่งเมื่อตาเห็นรูป หูได้ยินเสียง จมูกได้กลิ่น ลิ้นได้รส กายได้สัมผัส คือการส่งใจออกไปชักนำ กิเลสเข้ามาห่อมล่อมใจ เหมือนอาหารที่ปรุงแต่งด้วยกลิ่นของความหวานออกไปชักนำมดมารุมขึ้นอาหาร.

○ หยุดความคิดปรุงแต่งเมื่อตาเห็นรูป หูได้ยินเสียง จมูกได้กลิ่น ลิ้นได้รส กายได้สัมผัส กิเลสแม้มีอยู่เต็มโลก ก็ไม่เข้ามาห้อมล้อมใจ ใจย่อม่องใสสว่าง ห่างไกลความร้อนความมืดของกิเลส

○ ปกติเจ้าของใจจะประมาทอยู่เสมอ ไม่นึกถึงกิเลส ไม่นึกถึงความโลภความโกรธความหลงว่ามีอยู่จริงและมีเต็มไปในทุกที่ทุกเวลา หาว่างวัน เจ้าของใจที่เป็นบุญชน ประมาทเช่นนี้ด้วยกันทั้งนั้น แต่เมื่อได้มารับพระมหากษัตริย์ จากพระพุทธเจ้าผู้ทรงพระปัญญาคุณ แม้เป็นบุญชนยังไม่ ลืมกิเลส ก็พึงตั้งใจให้จงดี รับพระมหากษัตริย์ให้ได้ตั้งที่ ทรงสอนไว้ให้ไกลกิเลส ให้ไกลความแผดเผาร้อนแรงแห่ง กิเลส เมื่อใดรู้สึกถึงความผิดปกติแห่งใจ เป็นความร้อน เป็นความกระวนกระวายกระสับกระส่ายหรือวุ่นวายพุ่งไป ไม่สงบเป็นปกติ เมื่อนั้นให้รู้ ว่าได้วางใจลงไปผิดที่แล้ว เช่นเดียวกับวางอาหารผิดที่ ไม่มีเครื่องป้องกัน ไม่มีน้ำ หล่อกันมด เจ้าของอาหารจักย้ายที่อาหารเมื่อเห็นมดมาขึ้น ฉนั้นใด เจ้าของใจก็พึงย้ายที่วางใจคือเปลี่ยนความคิดเมื่อเห็น อารมณ์ที่ไม่เป็นปกติฉนั้น.

○ การย้ายที่วางอาหารหนีมดทำได้ด้วยการหยิบยก เคลื่อนย้ายอาหารไปจากที่เดิม หรือหาเครื่องมากันหน้า

มาหล่อ การย้ายที่วางใจหนีกิเลสก็ทำได้ด้วยการยกใจจาก
อารมณ์หนึ่งที่เศร้าหมองด้วยกิเลสโลกโกรธหลง ไปสู่
อารมณ์ใหม่ที่ไกลออกไปจากความเศร้าหมองของกิเลส
คือไกลจากโลกโกรธหลงนั่นเอง.

○ วิธีหนึ่งอันเป็นวิธีเปลี่ยนที่วางใจให้เปลี่ยนอารมณ์
เศร้าหมองด้วยกิเลส ให้ไกลจากกิเลส สงบความร้อนรน
กระวนกระวายฟุ้งซ่าน คือวิธียกคำใดคำหนึ่งที่จะไม่นำใจ
ไปสู่อารมณ์เศร้าหมองขึ้นภาวนา เช่นพุทโธ ภาวนาพุทโธ
พุทโธ เช่นนี้ เป็นการยกใจย้ายที่ให้ไกลกิเลสได้ แม้เพียง
ชั่วระยะที่ตั้งใจภาวนาอยู่ แต่แม้ทำบ่อย ๆ ทำเสมอก็เป็น
การทำใจให้คุ้นเคยกับความเป็นปกติ ความสงบ คือความสุข
ที่แท้แน่นอน.

○ อันความคุ้นเคยนี้สำคัญเป็นอันมาก เมื่อคุ้นเคยกับ
ความสงบ ความไม่สงบเกิดขึ้นเมื่อไร จะรู้ได้เมื่อนั้น ไม่
เห็นช้า และเมื่อรู้แล้วย่อมไม่ปรารถนาความไม่สงบ ย่อม
ปรารถนาจะได้ความสงบคืนมา ย่อมปฏิบัติตามที่พระพุทธร
องค์ทรงแสดงทางปฏิบัติประทานไว้ เป็นทางที่ถูก ที่ตรง
ที่ให้ผลแน่นอนตามควรแก่ความปฏิบัติ และเมื่อความสงบ
แห่งจิตแห่งใจมีมากเพียงไร ปัญญาย่อมยิ่งขึ้นเพียงนั้น และ

ปัญหานี้ที่จะเปลี่ยนความเป็นปกติหรือความสงบแห่งใจ
เพียงชั่วระยะเพียงชั่วครั้งคราว ให้เป็นความปกติความ
สงบตลอดกาล ความผิดปกติหรือความไม่สงบจะไม่กลับ
เกิดอีกเลย.

○ ปัญญาของคนที่ทั้งหลายนั้นเกิดแต่พระปัญญาของ
พระพุทธเจ้าโดยแท้ ทรงแสดงพระปัญญาไว้ให้สามารถ
หยิบยกขึ้นพิจารณาตาม โดยอาศัยปัญญาของตนเองเป็น
กำลังสำคัญ พระปัญญาของพระพุทธเจ้าเป็นจริงอยู่แล้ว
เหมือนวัตถุที่มีจริงอยู่ ปัญญาของตนเองที่จะพิจารณาตาม
พระปัญญาของพระพุทธองค์ เหมือนดวงตา ปัญญาของ
ผู้ใดมีเพียงพอจะเห็นตามรู้ตามพระปัญญาของพระพุทธเจ้า
ได้ ก็ย่อมจะรู้จะเห็นได้เช่นเดียวกับพระปัญญา ดวงตา
ของผู้ใดไม่มีติดบอด หรือไม่ฝ้ามัว พอจะเห็นวัตถุได้ ก็ย่อม
จะเห็นวัตถุที่มีจริงได้เป็นธรรมดา.

○ ควรวางใจไว้ให้ถูกที่ ให้ไกลกิเลส ให้มีความเป็น
ปกติ มีความสงบ ย้ายที่วางใจทันทีเมื่อเห็นความไม่ปกติ
ในอารมณ์ ไม่ว่าจะด้วยความโลภหรือความโกรธหรือ
ความหลง ไม่รับไว้ทั้งสิ้น ให้ใจคุ้นเคยอยู่แต่กับความสงบ
ความเป็นปกติ อันจะนำไปปัญญามีกำลัง มีความสว่าง.

๐ เมื่อปัญญามีกำลัง มีความสว่าง หยิบยกพระปัญญาของพระพุทธเจ้าขึ้นส่องทางไปสู่ความไกลกิเลส ก็จะสามารถทำได้สัมฤทธิ์ผล

๐ พุทธภาษิตบทหนึ่งกล่าวไว้แปลความว่า “พระอรหันต์ทั้งหลายอยู่ในที่ใด คือบ้านก็ตาม ป่าก็ตาม ที่ลุ่มก็ตาม ที่ดอนก็ตาม ที่นั้นย่อมเป็นภูมินารีธรรม” พระอรหันต์ทั้งหลายท่านเป็นผู้ไกลกิเลส ไกลความโลภความโกรธความหลง พุทธภาษิตนี้จึงมุ่งแสดงว่าความไกลกิเลสหรือความไม่มีกิเลสปกคลุมใจ เป็นความนารีธรรม รากะหรือโลภะ โทสะ โมหะ หรือความโลภโกรธหลงเป็นกิเลส เป็นความเศร้าหมอง เป็นเครื่องยังให้เกิดความเศร้าหมอง อยู่ชิตใกล้จิตใจผู้ใดย่อมยังให้จิตใจผู้นั้นเศร้าหมองไม่ผ่องใส ดังนี้เป็นไปเช่นเหตุผลธรรมดา สุขนธชาติของหอม ที่มีความหอมอยู่ในตัว เมื่อมืออยู่ชิตใกล้ผู้ใด ย่อมยังผู้นั้นให้มีความหอมแห่งกลิ่นสุขนธชาตินั้นด้วย ในทางตรงกันข้าม ของเน่าเหม็น ที่มีความเหม็นเน่าอยู่ในตัว เมื่อมีเกือกใกล้ผู้ใดอยู่ ย่อมยังผู้นั้นให้มีความเหม็นเน่าแห่งกลิ่นเน่าเหม็นนั้นด้วย ยิ่งกว่านั้น ผู้มีความหอมแห่งกลิ่นสุขนธชาติ แม้เข้าชิตใกล้ผู้ใดหมูกณะใด ย่อมยังผู้นั้นหมูกณะนั้นให้ได้รับความหอมแห่งกลิ่นสุขนธชาตินั้นด้วย ผู้มีความเหม็นเน่าแห่งกลิ่นเน่า

همین แม้เข้าชิดใกล้ผู้ใดหมู่คณะใด ย่อมยังผู้นั้นหมู่คณะนั้น ให้ได้รับความ همینเนาแห่งกลืนเนา همینนั้นด้วย.

○ พระพุทธเจ้าทรงแสดงมงคลประการหนึ่ง คือความ ไม่คบพาล ความคบบัณฑิต กิเลสโลกโกรธหลงคือพาลที่ พระพุทธเจ้าทรงสอนไม่ให้คบ ความใกล้เคียงโลกโกรธหลง คือบัณฑิตที่พระพุทธเจ้าทรงสอนให้คบ เพื่อความเป็นมงคล เพื่อความรื่นรมย์ของตน และเพื่อยังผู้อื่นให้รื่นรมย์ มากน้อย เพียงไรขึ้นอยู่กับความใกล้เคียงเพียงไหน.

○ ส่วนมากความทุกข์ที่เกิดจากอำนาจของกิเลสถูก ปิดบังเสียด้วยความหลง คือความหลงเห็นทุกข์เป็นสุข ความหลงทำให้ส่วนมากพากันไม่เห็นโทษของกิเลส พากัน ปล่อยตัวให้ตกอยู่ในความทุกข์ เพิ่มพูนความทุกข์ให้ยิ่งขึ้น ด้วยการเพิ่มพูนกิเลสห่อหุ้มใจให้ยิ่งขึ้น ความทุกข์ความร้อน อันเป็นผลของกิเลสจึงเพิ่มมากขึ้นทุกที จนมีเสียงบ่นทุกหน ทุกแห่งว่าโลกมีแต่ความวุ่นวายเดือดร้อนเพราะเต็มไปด้วย คนร้าย.

○ แม้โลกจะมีความวุ่นวายเดือดร้อนมากมายเพราะ เต็มไปด้วยคนร้าย แต่นั่นเป็นความทุกข์ความร้อนภายนอก ที่จะ เป็นความทุกข์ความร้อนภายในใจด้วยสำหรับผู้ยัง

ไม่หมดจดจากกิเลสทั้งปวง แต่จะเป็นเพียงความทุกข์ความ
ร้อนภายนอกเท่านั้นสำหรับผู้หมดจดแล้วจากกิเลสทั้งปวง
คือเป็นความทุกข์ความร้อนที่ท่านผู้หมดจดแล้วจากกิเลส
ท่านรู้ท่านเห็นว่ามืออยู่เท่านั้น แม้ท่านจะเมตตาแก้ไขจัดแจง
ให้เรียบร้อยด้วยอาการภายนอก มิได้ทอดทิ้ง แต่ก็มิได้
เข้าถึงจิตใจท่าน มิได้ทำให้จิตใจของท่านเป็นทุกข์เดือดร้อน
ไปด้วย ท่านรู้ท่านเห็นความวุ่นความร้อนภายนอก แต่
ภายในของท่านคือความสงบความเย็นความเป็นปกติ นี่คือ
ที่กล่าวว่า เป็นความดับจากทุกข์ทั้งหลาย.

○ แม้ไม่ปรารถนาจะเป็นทุกข์เพราะความวุ่นวายรอบ
กาย ก็พึงพยายามให้เต็มสติปัญญาความสามารถ ไม่ปล่อย
ใจเข้าไปอยู่ในวงล้อมของกิเลส แทนที่จะไปเสียเวลาเสีย
กำลังความคิดไปตั้งหน้าจัดการกับกิเลสผู้อื่น ก็ให้ตั้งหน้า
จัดการกับใจของตนเอง ไม่ให้เข้าไปเกี่ยวข้องกับกิเลส
ทำได้เพียงไรก็จะเหมือนสามารถแก้ไขคนอื่นทั้งหลายให้
กลายเป็นคนดีได้ทั้งโลก เพราะใจเราจะไม่เร่าร้อนเพราะ
ผู้ใดเลย จะเหมือนคนทั้งโลกไม่ได้ก่อกรรมทำร้ายให้เรา
ต้องกระทบกระเทือนใจเลย.

○ พุทธภาษิตบทหนึ่งกล่าวไว้แปลความว่า “โลกอันจิต
ย่อมนำไป” โลกเล็ก ๆ ก็คือตัวเราของทุกคน จิตที่นำโลก

เล็ก ๆ ไปก็คือจิตของเราทุกคน จิตของผู้ใดก็นำโลกคือ
ตัวของผู้นั้นไป ไปไหนก็ได้ ไปดีไปชั่ว ไปสุขไปทุกข์
ไปสูงไปต่ำ ทุกคนหรือทุกโลกเล็ก ๆ สามารถไปได้ทั้งนั้น
ถ้าจินนำไป จิตดีก็นำไปดี จิตชั่วก็นำไปชั่ว จิตสุขก็
นำไปสุข จิตทุกข์ก็นำไปทุกข์ จิตสูงก็นำไปสูง จิตต่ำก็
นำไปต่ำ จึงมีพุทธภาษิตกล่าวไว้แปลความว่า “เมื่อจิต
เศร้าหมองแล้ว ทุกคติเป็นอันต้องหวัง เมื่อจิตไม่เศร้าหมอง
แล้ว สุขคติเป็นอันหวังได้” “การฝึกจิตเป็นความดี จิตที่
ฝึกแล้วนำสุขมาให้ จิตที่คุ้มครองแล้วนำสุขมาให้ จงตาม
รักษาจิตของตน พึงรักษาจิตของตนเหมือนคนประคอง
บาตรเต็มด้วยน้ำมัน ผู้มีปัญญาพึงรักษาจิต” เป็นต้น.

○ ถ้าทำใจให้ผ่องใสเป็นสุขสงบได้ ปัญญาย่อมเกิด
ได้ในใจนั้น ย่อมยังให้รู้ได้ว่าควรคิดควรพูดควรทำอย่างไร
เพื่อความเจริญรุ่งเรืองความร่มเย็นเป็นสุขของบ้านเรือนตน
ของบ้านเมืองตน เลยไกลไปถึงเพื่อโลกที่ตนอาศัยอยู่นี้
ความสงบของจิตใจแต่ละคนนั้นแหละเป็นความสำคัญ ความรู้
การควรไม่ควรจะเกิดได้ ปัญญาจะมากมี ความยากจะ
ไม่ปรากฏ.

○ พุทธภาษิตบทหนึ่งกล่าวไว้แปลความว่า “ร่างกาย
ของสัตว์ย่อยยับได้ แต่ชื่อและสกุลไม่ย่อยยับ” ความดำรง

อยู่ของชื่อและสกุลมีเป็นสองนัย คือดำรงอยู่ดีและดำรงอยู่ชั่ว
ทั้งนี้แล้วแต่กรรมที่แต่ละคนได้ประกอบกระทำไว้ในขณะ
ดำรงชีวิตอยู่ ในขณะที่ร่างกายยังไม่ย่อยยับ ถ้าประกอบ
กรรมดียิ่งกว่ากรรมไม่ดี ความดำรงอยู่ของชื่อและสกุลย่อม
เป็นการดำรงอยู่อย่างดี เป็นที่ยกย่องกล่าวถึงอย่างคารวะ
ของคนทั้งหลาย ถ้าประกอบกรรมไม่ดียิ่งกว่ากรรมดี
ความดำรงอยู่ของชื่อและสกุลย่อมเป็นการดำรงอยู่อย่างไม่ดี
เป็นที่นิททากล่าวถึงอย่างรังเกียจของคนทั้งหลาย.

๐ ถึงตัวจะตาย ร่างกายจะเปื่อยเน่าสลายหมดสิ้นไป
แต่ความดีความชั่วที่ทำได้จักรักษาชื่อและสกุลของทุกคน
ไว้ตลอดกาล แต่ต่างกันคนละแบบคนละนัย พระพุทธเจ้า
เสด็จดับขันธปรินิพพาน พระสรีระย่อยยับไปนานนับเป็น
สองพันกว่าปี แต่พระนามพระโคตรยังดำรงอยู่ทุกวันนี้อย่าง
ดีเยี่ยม เป็นที่เคารพยกย่องกราบไหว้บูชาของผู้มีสัมมาทิฐิ
สัมมาปัญญาทั่วหน้า พระเทวทัตจบสิ้นชีวิตไปเป็นสองพัน
กว่าปีเช่นเดียวกับพระพุทธเจ้า ร่างกายย่อยยับไปแล้ว
พร้อมกับการจบสิ้นชีวิต แต่ชื่อเสียงยังดำรงอยู่เป็นที่รู้จัก
กล่าวขานถึงทั่วไปในปัจจุบัน แต่อย่างเป็นที่รังเกียจของคน
ทั้งหลาย ไม่ยกเว้นคนดีคนชั่ว.

๐ คนเมื่อที่ร้อยก็พันปีมาแล้วที่เราไม่เคยรู้จักหน้าค่าตาเลย ยังมีชื่อมีสกุลให้เรารู้จัก ให้เราชื่นชมยกย่อง และให้เรารังเกียจดูหมิ่นดูแคลน ในทุกวันนี้ได้ นี่คือเครื่องรับรองพุทธภาษิตที่แปลความว่า “ร่างกายของสัตว์ย่อยยับได้ แต่ชื่อและสกุลไม่ย่อยยับ”.

๐ เราทุกคนต่างก็เป็นหนึ่งในสัตว์ที่ชื่อและสกุลจะไม่ย่อยยับ แต่ร่างกายต้องย่อยยับแน่ จึงควรทำสติพิจารณาว่าต้องการให้ชื่อและสกุลของตนดำรงอยู่ในสภาพเช่นไร ให้คนในภายหน้ามีความรู้สึกต่อชื่อและสกุลของเราอย่างไร ชื่นชมยกย่องสรรเสริญ หรือรังเกียจเหยียดหยาม เมื่อรู้ความต้องการของตนแล้วก็ต้องดำเนินไปในทางที่ถูก ที่จะให้เกิดผลดังที่ปรารถนาต้องการ แม้ดำเนินไปไม่ถูกทาง ก็จะไม่เกิดผลดังประสงค์ ประสงค์ให้คนทั้งหลายชื่นชมยกย่องสรรเสริญก็จะไม่สำเร็จ ผลทั้งหลายหาได้เกิดจากความปรารถนาต้องการที่ไม่พร้อมด้วยการกระทำอันเป็นเหตุที่ตรงกับผลอันตนต้องการ.

๐ ต้องการผลเช่นใดต้องประกอบกระทำเหตุให้ตรงกับผลที่ต้องการ ไม่เช่นนั้นจะไม่เป็นไปดังต้องการ ผู้หิวระหายนต้องการของที่มีรสหวาน แต่ไปดื่มน้ำเกลือแทนน้ำหวาน

ย่อมไม่ได้รับสรวานที่ต้องการ แต่จักได้รับสเคิมที่ไม่ต้องการ ความไม่สมปรารถนาเกิดจากการประกอบเหตุที่ไม่ตรงกับ ผลที่ปรารถนา เหตุและผลต้องตรงกันเสมอ ไม่มียกเว้น แม้กรณีเดียวที่เหตุและผลจะไม่ตรงกัน พึงทำความเข้าใจ ให้ดีในสัจจะคือความจริงแท้

๐ เหตุที่จะให้เกิดผลตรงต้องเป็นเหตุที่แท้จริง คือเป็นเหตุที่ได้ทำแล้วจริง ไม่ใช่เป็นเหตุที่กล่าวอ้างว่าทำ เช่น ทำเหตุไม่ดีแต่กล่าวอ้างว่าทำเหตุดี โดยเข้าใจผิด หลงผิด หรือเชื่อผิด อย่างใดก็ตาม เรียกว่าไม่เป็นเหตุที่ทำแล้วจริง ดังนั้นผลจึงต้องไม่เป็นไปตรงตามเหตุที่กล่าวอ้าง แต่จักเป็นไปตามเหตุที่ทำแล้วจริง ซึ่งแม้จะอาจไม่ถูกกล่าวถึงเลย อันเหตุที่ทำนั้นไม่จำเป็นต้องปรากฏแก่ความรู้เห็นหรือ ประจักษ์ตาผู้ใด ความสำคัญของการทำเหตุอยู่ที่ว่าต้องได้ ทำจริง แม้จะไม่มีผู้รู้เห็นเลย ก็จักเป็นเหตุที่แท้จริง ที่ให้ผลจริงตรงตามเหตุ.

๐ พุทธภาสิตหรือธัมมะทั้งปวงที่พระพุทธเจ้าทรงแสดง สอนมีความหมายหลายระดับ ตั้งแต่ระดับต้น มีคุณในระดับ นั้น ถึงระดับลึกซึ้ง เป็นคุณอย่างยิ่ง ยังให้ถึงความพ้นทุกข์ ได้เป็นลำดับ ตั้งแต่ทุกข์น้อย ทุกข์ใหญ่ จนถึงความพ้นทุกข์

ได้สิ้นเชิงจริง สำคัญที่ผู้มีบุญได้สดับรับฟังแล้ว จะต้องใคร่ครวญพิจารณาอย่างประณีตรอบคอบ ประกอบพร้อมด้วยศรัทธา วิริยะ สติ สมาธิ และปัญญา อันเป็นกำลัง ๕ ผู้มีธรรมอันเป็นกำลังทั้ง ๕ ประการนี้ย่อมสามารถเข้าถึงพระธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้า ซึ่งมีคุณลักษณะ ๓ ประการ คือทรงสอนเพื่อให้มีผู้รู้ยิ่งเห็นจริงในธรรมที่ควรรู้ควรเห็น ทรงสอนมีเหตุที่มีผู้อจตรงตามให้เห็นจริงได้ และทรงสอนเป็นอัศจรรย์ คือผู้ปฏิบัติตามย่อมได้ประโยชน์ควรแก่ความปฏิบัติ.

๐ ศรัทธาคือความเชื่อ ความเลื่อมใส ในธรรมเป็นกำลัง ๕ ประการศรัทธาคือความเชื่อมั่นในพระพุทธเจ้าว่า ทรงตรัสรู้ คือทรงรู้แจ้งจริงในทุกสิ่ง ทรงรู้แจ้งโลก ไม่มีผิดแม้แต่น้อยในสิ่งที่ทรงตรัสรู้ สิ่งใดที่รับสั่ง สิ่งใดที่ทรงแสดงสอน สิ่งทั้งปวงนั้นล้วนเป็นสัจจะ ล้วนเป็นความจริง ล้วนเป็นความถูกต้อง.

๐ วิริยะคือความเพียร ความบากบั่น ในธรรมเป็นกำลัง ๕ ประการวิริยะคือความบากบั่นพากเพียรพยายามศึกษา ใคร่ครวญตรึกตรองทำความเข้าใจ ปฏิบัติตามที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงสอนให้ได้ผลสำเร็จ.

๐ สติคือความระลึกได้ถึงสิ่งที่ทำคำที่พูดแล้วมานาน ในธรรมเป็นกำลัง ๕ ประการ สติคือความระลึกได้ถึงที่พระ พุทธเจ้าตรัสสอนไว้ และความระลึกได้ถึงสิ่งที่ทำคำที่พูด ของตนและของผู้อื่นทั้งนั้นที่เคยได้พูดได้ทำได้ยินได้ฟังได้ รับรู้ อันเป็นสิ่งจำเป็นเพื่อประกอบความคิดของตนให้เกิด เป็นปัญญา หนึ่งในธรรมเป็นกำลัง ๕ ประการ.

๐ ผู้ขยันอาจแบ่งได้เป็น ๒ ประเภท คือประเภทขยัน แล้วก่อให้เกิดความสำเร็จ ความเจริญ และประเภทขยันแล้ว ก่อให้เกิดความล้มเหลว ความเสื่อม ผู้ขยันจึงต้องมีสติ สติ เป็นตัวสำคัญ ท่านเปรียบสติเป็นหางเสือเรือที่จะควบคุม เรือชีวิตให้ดำเนินไปอย่างสวัสดิ แม้จะมีมรสุมชีวิตหนักบ้าง เบาบ้างผ่านเข้ามาตามแรงแห่งกรรมของตนของตน.

๐ ผู้มีสติคือผู้มีความระลึกได้ถึงเหตุถึงผลเกี่ยวกับ เหตุการณ์ที่ประสบพบผ่าน เกี่ยวกับเรื่องที่ได้ยินได้ฟังได้รู้ ได้เห็น เกี่ยวกับสิ่งที่ทำคำที่พูดแล้วมานาน ในอดีต มีสติ ระลึกได้ถึงเหตุถึงผลเกี่ยวกับเหตุการณ์ที่กำลังประสบพบผ่าน เกี่ยวกับเรื่องราวที่กำลังได้ยินได้ฟังได้รู้ได้เห็น เกี่ยวกับ สิ่งที่กำลังทำคำกำลังพูด ในปัจจุบัน มีสติระลึกได้ถึงเหตุ ถึงผลเกี่ยวกับเหตุการณ์ที่จะต้องประสบพบผ่าน เกี่ยวกับ

เรื่องที่จะต้องได้ยินได้ฟังได้รู้ได้เห็น เกี่ยวกับสิ่งที่จะต้อง
ทำคำที่จะต้องพูด ในอนาคต สติเป็นความระลึกได้ทั้งสาม
กาล.

○ ความมีสติระลึกได้ในเหตุในผลในเรื่องทั้งปวงที่เกิดขึ้น
ที่ประสบพบผ่าน และที่พูดที่ทำด้วยตนเอง ทั้งในอดีต
ปัจจุบัน และอนาคต ย่อมเป็นเหตุให้รอบคอบใคร่ครวญ
ก่อนที่จะพูดจะฟังจะทำการทั้งปวง เพราะสติความระลึกได้
ย่อมจักทำให้ระลึกได้ว่าการพูดการทำสิ่งใดเป็นคุณหรือ
เป็นโทษอย่างไร ไม่ว่าจะเป็นการพูดการทำของตนเอง หรือ
การพูดการทำของผู้อื่นใดที่ตนประสบพบผ่านก็ตาม ความ
มีสติระลึกได้จะทำให้เว้นการพูดการทำที่เป็นโทษ จะพูด
จะทำแต่สิ่งที่เป็นคุณ เป็นการไม่ทำให้ความไม่ดีเกิดซ้ำรอย
เป็นการทำให้ความดีเกิดเนื่อง ๆ.

○ ความมีสติระลึกได้จะทำให้เว้นการพูดการทำสิ่งที่เป็น
โทษไม่เป็นประโยชน์ จะพูดจะทำแต่สิ่งที่เป็นคุณเป็น
ประโยชน์ สติความระลึกได้เช่นนี้มีคุณนัก เปรียบเป็นได้
ทั้งหางเสือเรือคอยบังคับเรือชีวิตให้สวัสดิ และเป็นได้ทั้ง
ครูผู้อบรมสั่งสอนให้รู้จักผิดชอบชั่วดี รู้จักพาลรู้จักบัณฑิต
คือรู้จักคนชั่วคนดี.

○ สติความระลึกได้จักยังสัปปุริสธรรม ธรรมของคนดี ให้มีบริบูรณ์ทั้งความรู้จักเหตุ ความรู้จักผล ความรู้จักตน ความรู้จักประมาณ ความรู้จักกาล ความรู้จักประชุมชน ความรู้จักบุคคล.

○ ความมีสติระลึกอยู่ในเหตุในผลทุกกาลเวลา ทั้งเหตุ ทั้งผลในอดีต ในปัจจุบัน และในอนาคต คือความมีสัปปุริส ธรรม ธรรมของคนดี จักเป็นเหตุให้มีการงานสะอาด เพราะผู้มีสตินั้นก่อนจะทำการใดจักใคร่ครวญด้วยดี วัน การเป็นโทษ ทำแต่การเป็นคุณ และมีสติเตือนตนอยู่เสมอ ให้สำรวมทั้งกายวาจาใจในความตั้งงามความสงบเรียบร้อย และความถูกต้อง จึงอาจกล่าวได้ว่าความมีสติจะทำให้เป็นผู้ อยู่ในธรรม ไม่อยู่ในความประมาทอันเป็นทางแห่งความตาย.

○ สมานคือความตั้งจิตมั่น ในธรรมเป็นกำลัง ๕ ประการ สมานคือความสำรวมใจมั่นคงในศรัทธา ในวิริยะ ในสติ คือมีใจเชื่อมั่นคงจริงในพระพุทธเจ้าผู้ทรงตรัสรู้จริงแล้ว มี ใจตั้งมั่นจริงที่จะพากเพียรศึกษาปฏิบัติพระธรรมคำสอน ของพระพุทธเจ้า มีใจมั่นแน่วแน่สำรวมสติรู้สึกตัวอยู่เสมอ ในการคิดในการพูดในการทำ รวมทั้งในการดูในการฟัง เพื่อสามารถระลึกได้ทุกเวลาถึงสิ่งที่ทำคำที่พูดแล้วมานาน

ทั้งของตน ทั้งของผู้อื่น พร้อมระลึกได้ถึงเหตุถึงผลของ การคิดการพูดการทำนั้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งระลึกได้ทุก เวลาที่พระพุทธเจ้าตรัสสอนไว้ อันจักนำมาซึ่งปัญญายิ่ง.

○ ปัญญาคือความรอบรู้ ความฉลาดเกิดแต่เรียนและคิด ในธรรมเป็นกำลัง ๕ ประการปัญญาคือความคิดใคร่ครวญ ข้อคำธัมมะที่พระพุทธองค์ทรงสอน เป็นการใช้ปัญญา พิจารณาพระปัญญาของพระพุทธเจ้า เพื่อให้เกิดปัญญา เป็นความรู้ความเข้าใจจริงของตน มิใช่เป็นพระปัญญาของ พระพุทธเจ้าที่ตนจดจำไว้.

○ ธัมมะหรือความรู้ที่ได้ยินได้ฟังได้รู้มาแต่ผู้อื่น เป็น ความรู้จริงหรือเป็นปัญญาของผู้อื่น เช่นของครูอาจารย์ที่ ศึกษาปฏิบัติจนได้ความรู้จริงเป็นปัญญาของตน แล้วจึง นำมาสอน ผู้ใดเพียงรับฟังมาและจดจำไว้ซึ่งความรู้จริง ของผู้อื่น แต่มิได้รู้จริงด้วยในเรื่องใด ผู้นั้นยังไม่มีปัญญา ในเรื่องนั้น.

○ พุทธภาษิตบทหนึ่งกล่าวไว้แปลความว่า “ภูเขาคิน แท่งทึบไม่สั่นสะเทือนเพราะลมฉันใด บัณฑิตย่อมไม่หวั่นไหว ในนิินทาและสรรเสริญฉันนั้น” พระพุทธองค์ทรงเปรียบ บัณฑิตดั่งภูเขาคินแท่งทึบ เหตุด้วยบัณฑิตไม่หวั่นไหว

เพราะนินทาและสรรเสริญ นั่นคือทรงแสดงว่าบัณฑิตมี
คุณลักษณะของภูเขา คือมีความหนักแน่นความแข็งแกร่ง
ความผึกติดกับพื้นฐานใหญ่มั่นคงคือความดีความมีสติปัญญา
บัณฑิตในพระพุทธศาสนาหมายถึงคนดีมีปัญญา ผู้เป็น
คนดีมีปัญญาเพียงพอรู้ธรรม ย่อมเชื่อมั่นในกรรม
ย่อมไม่หวั่นไหว เมื่อมีผู้เจรจาเหยียบย่ำเพื่อให้ต่ำลง หรือ
มีผู้เจรจาส่งเสริมเพื่อให้สูงขึ้น ย่อมรู้ว่ากรรมคือการกระทำ
ความประพฤติปฏิบัติของตนเองเท่านั้นที่จะเหยียบย่ำตน
ให้ต่ำลงได้ หรือส่งเสริมตนให้สูงขึ้นได้ ผู้ใดอื่นหาทำได้ไม่
นินทาก็ตาม สรรเสริญก็ตาม ไม่อาจทำได้ ทั้งเพื่อให้ตน
ต่ำลงหรือสูงขึ้น สำหรับบัณฑิตนินทาและสรรเสริญจึงยอม
ทำให้เกิดเมตตาในผู้นินทา และกตัญญูรู้เข้าใจผู้สรรเสริญ
เพียงเท่านั้น มิได้ทำให้หวั่นไหวแต่อย่างใด.

๐ จิตใดที่เป็นจิตของบัณฑิต คือผู้มีปัญญาในธรรม
ผู้ได้ศึกษาธรรม ได้ปฏิบัติธรรม ได้รับผลแห่งธรรมปฏิบัติ
มีสมบัติที่เป็นธรรม คือธรรมสมบัติ จิตนั้นมีคุณลักษณะ
เปรียบได้ตั้งภูเขาหินแท่งทึบ ไม่หวั่นไหวในโลกธรรมอัน
ผู้อยู่ในโลกจะต้องพบเป็นธรรมดา เพราะเป็นสิ่งมีประจำโลก
ทั้งฝ่ายดีและฝ่ายชั่ว คือทั้งลาภ ความเสื่อมลาภ ยศ ความ
เสื่อมยศ นินทา สรรเสริญ สุข ทุกข์ ผู้มีใจเป็นบัณฑิต

เพียบพร้อมด้วยคุณลักษณะแห่งบัณฑิต แม้ต้องเผชิญ
โลกธรรมทั้ง ๘ นี้อย่างใดอย่างหนึ่ง ไม่ว่าฝ่ายดีหรือฝ่ายชั่ว
ย่อมมีใจตั้งมั่น ไม่หวั่นไหว.

๐ อันความหวั่นไหวแห่งจิตนั้นเกิดขึ้นได้ไม่เฉพาะเพียง
เมื่อประสบโลกธรรมฝ่ายชั่ว การประสบโลกธรรมฝ่ายดี
ก็ทำให้จิตหวั่นไหวได้ ความหวั่นไหวแห่งจิตหมายถึงความ
ที่จิตกระเพื่อมผิดจากปกติ กระเพื่อมด้วยความเสียใจหรือ
กระเพื่อมด้วยความดีใจ เป็นความหวั่นไหวแห่งจิตทั้งสิ้น
เป็นความผิดปกติแห่งจิตทั้งสิ้น และความผิดปกติแห่งจิตนั้น
แม้จะเป็นไปในทางรื่นเริงยินดี ผู้มีปัญญาในธรรมก็ไม่ถือ
เป็นสิ่งที่พึงปรารถนา ผู้เสียสติหัวเราะหรือผู้เสียสติร้องไห้
ก็คือผู้เสียสตินั่นเอง.

๐ ความดีใจเพราะได้ประสบโลกธรรมฝ่ายดี หรือ
ความเสียใจเพราะได้ประสบโลกธรรมฝ่ายชั่ว บัณฑิตผู้มี
ปัญญาย่อมไม่เห็นว่าเป็นความปกติแห่งจิต ย่อมเห็นเป็น
ความผิดปกติแห่งจิตทั้งสิ้น บัณฑิตผู้มีปัญญาย่อมมีจิตสงบ
ตั้งมั่นอยู่ในความเป็นปกติเสมอ ดังภูเขาหินแท่งที่บดตั้งอยู่
มั่นคงเป็นปกติ ไม่สั่นสะเทือนแม้ในความกระทบกระเทก
รุนแรงไม่วางวันแห่งลมพายุใหญ่.

○ ความสงบตั้งมั่นเป็นปกติแห่งจิตมิได้เกิดจากอะไรอื่น แต่เกิดจากปัญญาซึ่งเป็นพื้นฐานที่สำคัญที่สุด ปัญญาที่หยั่งรู้ความจริงโดยแท้เป็นเหตุให้จิตตั้งมั่นไม่หวั่นไหว การอบรมปัญญาคือการใช้ปัญญาให้อย่างยิ่งเสมอ จึงเป็นความจำเป็นสำหรับผู้ต้องการความสงบตั้งมั่นแห่งจิต.

○ การอบรมปัญญาก็เช่นเดียวกับการเลี้ยงดูต้นไม้เล็ก ต้นไม้น้อยที่ปลูกอยู่แล้ว มีอยู่แล้ว ให้เจริญเติบโต ต้นหมาก รากไม้ต้องการปุ๋ยต้องการน้ำ ปัญญาต้องการสัญญา ความจำได้หมายรู้ ต้องการสติความระลึกได้ถึงสิ่งที่ทำคำที่พูดของตนและของคนที่ได้พูดได้ทำได้ยินได้ฟังมาแล้วแม่นยำได้ และต้องการความสม่ำเสมอ สัญญาความจำต้องเป็นความจำสิ่งที่เป็นปัญญาและเป็นเหตุแห่งปัญญา เช่นจำคำสอนในพระพุทธศาสนา อันเป็นสิ่งที่พระปัญญาในพระพุทธเจ้า พระพุทธเจ้าทรงสอนล้วนแต่ความดีงาม ความเป็นปัญญาที่จะนำไปสู่ความสุขสงบบริสุทธิ์แห่งจิตใจ.

○ สัญญาคือความจำเป็นอนัตตา คือไม่เป็นไปตามความปรารถนาต้องการ ปรารถนาให้จำไว้ก็ไม่จำ ปรารถนาให้ลืมก็ไม่ลืม ปรารถนาไม่ให้จำก็จำ ปรารถนาไม่ให้ลืมก็ลืม และความจำที่เป็นสัญญาก็เป็นความจำตรงไปตรงมา

ทั้งขึ้นทั้งเรื่อง ไม่ประกอบด้วยความรู้เหตุรู้ผล ดังนั้นสัญญา จึงต้องประกอบพร้อมด้วยสติ เพราะสติเป็นความระลึกได้ ที่ประกอบพร้อมด้วยเหตุและผล สติไม่ได้เป็นความจำแบบ สัญญา.

○ ความจำคือสัญญานั้น แม้จะตั้งใจรักษาไว้ก็อาจรักษา ไว้ไม่ได้ ต้องลืม แต่สติความระลึกได้นั้น เมื่อตั้งสติไว้ รู้ เรื่องพร้อมกับรู้เหตุรู้ผล ก็จะมีสติอยู่ได้ เหตุการณ์ทั้งหลาย ที่ประสบพบผ่านมานาน เมื่อมีสติระลึกได้ ก็จะระลึกได้ พร้อมทั้งเหตุทั้งผลทั้งปวง สัญญาความจำกับสติความระลึก ได้มีความแตกต่างกันที่สำคัญอย่างยิ่ง ในเรื่องเดียวกัน สัญญาอาจเป็นคุณ แต่ก็อาจเป็นโทษ ส่วนสติเป็นแต่คุณ ไม่เป็นโทษ ความพยายามมีสติระลึกรู้จึงเป็นความถูกต้อง และเป็นไปได้ยิ่งกว่าพยายามจดจำด้วยสัญญา.

○ ความจำอันเป็นสัญญานั้นมีผิดเพราะมีลืม และมี โทษเพราะไม่ประกอบพร้อมด้วยเหตุผลความรู้ถูกรู้ผิด โทษ ของสัญญาคือความไม่สงบแห่งจิต แตกต่างกับความไม่ลืม มีสติระลึกได้ ซึ่งประกอบพร้อมด้วยเหตุผลความรู้ถูกรู้ผิด อันเป็นปัญญา และปัญญานั้นไม่มีโทษ มีแต่คุณ มีแต่นำ ไปสู่ความสงบแห่งทุกข์ความสงบแห่งจิต และจิตยิ่งสงบ

เพียงใด ยิ่งตั้งมั่นเพียงใด ปัญญายิ่งสว่างรุ่งโรจน์มีพลัง
เพียงนั้น

๐ คุณที่สำคัญยิ่งประการหนึ่งของปัญญาคือความ
เข้าใจในโลกธรรม ความเข้าใจในชีวิต ว่าเมื่อเกิดอยู่ในโลก
ก็ต้องพบโลกธรรมทั้ง ๘ และโลกธรรมนั้นก็เช่นเดียวกับ
สิ่งทั้งปวงธรรมทั้งปวง ย่อมเกิดขึ้นและดับไปเป็นธรรมดา
สรรเสริญและนินทาก็เป็นโลกธรรม ย่อมต้องพบด้วยกัน
ทุกคน พระพุทธเจ้ายังทรงพบ และย่อมเกิดขึ้นและดับไป
เป็นธรรมดาเช่นกัน บัณฑิตคือผู้มีปัญญาเมื่อประสบนินทา
และสรรเสริญจึงมีจิตตั้งมั่นไม่หวั่นไหว.

๐ ในขอบเขตแคบ ๆ สรรเสริญนินทาหมายถึงเพียงที่
เกี่ยวกับตนเอง แต่กว้างออกไปสรรเสริญนินทาหมายถึงที่
เกี่ยวกับผู้อื่นทั้งปวง ที่ตนไปได้ยินได้ฟังได้รู้ได้เห็นด้วย
ไม่ว่านินทาสรรเสริญจะเกี่ยวกับใคร บัณฑิตได้รู้ได้เห็น
ได้ยินได้ฟังย่อมไม่หวั่นไหว จิตตั้งมั่นสงบเป็นปกติอยู่ อัน
ความหวั่นไหวของจิตไม่เพียงเป็นโทษแก่จิต ทำให้จิตไม่
ตั้งอยู่ในความสุขสงบเท่านั้น แต่ยังเป็นโทษส่งออกปรากฏ
เป็นการกระทำทางกายทางวาจาอีกด้วย เพราะใจที่หวั่นไหว
ด้วยนินทาสรรเสริญย่อมทำให้คิดให้พูดให้ทำไปตามอำนาจ
ความหวั่นไหว ปรากฏเป็นความสීමตัว ความก้าวร้าวแข็ง

กระด้าง ความโศกเศร้าขาดสติ ความอ่อนแอ ความขาด
เหตุผล ความเชื่อง่ายหุเบา เป็นต้น อันลักษณะเช่นนี้
ปรากฏในผู้ใด ผู้นั้นย่อมไม่เป็นที่สรรเสริญโดยควร.

○ บัณฑิตผู้มีปัญญาเข้าใจในเรื่องของโลกธรรม รู้คุณ
ของจิตที่ไม่หวั่นไหวด้วยโลกธรรม รู้โทษของจิตที่หวั่นไหว
ด้วยโลกธรรม จึงอบรมสติอบรมปัญญา ตามรักษาจิตทุก
เวลา ให้ทัน ให้ทัน ให้ไกล จากความหวั่นไหวด้วยโลกธรรม
ทั้งฝ่ายดีและฝ่ายชั่ว ตั้งมั่นเป็นสุขสงบอยู่.

○ ทางไปสู่ความเป็นบัณฑิตในพระพุทธศาสนานั้นมีอยู่
แล้ว คือทางที่พระพุทธเจ้าเสด็จผ่านไปแล้ว และทรงพระ
มหากุณาแสดงไว้ในพระธรรมคำสอนทั้งปวง ยากง่าย
สูงต่ำตามอัธยาศัย หัวใจพระพุทธศาสนา ๓ ประการ ที่
โปรดประทานเป็นหลักประกาศพระพุทธศาสนาแก่พระ
อรหันต์ ๑,๒๕๐ รูปในวันมาฆบูชา นั้น เพียงพอสำหรับความ
เป็นบัณฑิตในพระพุทธศาสนา การไม่ทำบาปทั้งปวง การ
ทำกุศลให้ถึงพร้อม และการชำระจิตให้ผ่องใส เป็นทาง
ปฏิบัติที่เพียงพอสำหรับความเป็นบัณฑิตในพระพุทธศาสนา.

○ บัณฑิตหมายถึงผู้มีปัญญา ผู้เป็นปราชญ์ บัณฑิต
ในพระพุทธศาสนา หรือในทางธรรม มิได้มีความหมาย

ตรงกับคำว่าบัณฑิตที่ใช้ในทางโลก ที่หมายถึงผู้สำเร็จการศึกษาจากสถานศึกษาระดับอุดมศึกษา ขณะที่บัณฑิตทางโลกหมายถึงผู้มีความรู้ในวิชาการทางโลก มีวิชาทางโลกเป็นสมบัติของตน บัณฑิตทางธรรมหมายถึงผู้มีความรู้ในทางธรรมและปฏิบัติธรรม มีธรรมเป็นสมบัติของตน มิใช่สักแต่เพียงรู้ธรรมด้วยการศึกษาจดจำข้อธรรมทั้งหลายไว้ขึ้นใจเท่านั้น พุศได้สอนได้เท่านั้น แต่ต้องปฏิบัติธรรมด้วยให้มีธรรมเป็นสมบัติของตนด้วย.

○ การศึกษาธรรม แม้จะรอบรู้กว้างขวางเพียงไร ท่องจำขึ้นใจไว้ได้มากมายเพียงไหน ถ้าไม่ปฏิบัติธรรมให้เกิดขึ้นในตน ธรรมนั้นก็ยิ่งหาใช่เป็นสมบัติของตนไม่ เช่นเดียวกับความรู้วิชาการทางโลก ผู้ที่อ่านหนังสือมากมายโดยไม่เข้าใจเรื่องราว ที่เปรียบว่าอ่านเหมือนนกแก้วนกขุนทองหัดพูด ความรู้หรือวิชาการในหนังสือที่อ่านนั้นก็หาใช่สมบัติของผู้อ่านนั้นไม่.

○ อันสมบัติของบัณฑิต ทั้งทางโลกและทางธรรม เป็นสมบัติของผู้ใดแล้วก็เป็นของผู้นั้นตลอดไป ไม่มีผู้อาจช่วงชิงไปได้ ผู้ใดมีความรู้ความเข้าใจใช้ประโยชน์ได้จริงในวิชาการทางโลกแล้ว วิชาการนั้นก็จะเป็สมบัติของผู้นั้นตลอดไป ผู้ใดมีความรู้ความเข้าใจความปฏิบัติได้จริงทาง

ธรรม ธรรมนั้นก็จะเป็ นสมบัติของผู้นั้นตลอดไป ไม่มีผู้อื่น
ใดจะมาทำให้หมดสิ้นไปได้ ผู้นั้นเป็นเจ้าของเองก็ไม่อาจทำให้
หมดไปได้ กาลเวลาก็หาอาจทำให้หมดไปได้ แม้จะมีเวลา
สั มเสื่อ นไปบ้าง แต่การทบทวนก็จะทำให้กลับฟื้นคืนจำได้
จนกระทั่งข้ามภพข้ามชาติแล้ว ความรู้อันเป็นสมบัติของผู้นั้น
ก็ยังคงเป็นสมบัติของผู้นั้นอยู่ ฟังรู้ได้เชื่อได้จากความรู้
ความสามารถและจิตใจของผู้คนทั้งหลายในชาตินี้ภพนี้ ที่มี
แตกต่างกันอยู่ ธรรมข้อเดียวกัน วิชาการเดียวกัน เริ่ม
ศึกษาพร้อมกัน คนหนึ่งเข้าใจได้ง่าย เข้าใจได้เร็ว และ
เข้าใจได้ถูกต้องชัดเจน ปฏิบัติได้ มีจิตใจสงบเย็นเป็นสุข
แต่อีกคนหนึ่งเข้าใจได้ยาก เข้าใจได้ช้า ปฏิบัติได้ช้า หรือ
ปฏิบัติไม่ได้ เข้าใจไม่ได้เลย มีจิตใจเร่าร้อน นี่เป็นเพราะ
เหตุใด ก็เพราะในคนสองคนนั้น คนหนึ่งมีวิชามีธัมมะเป็น
สมบัติอยู่แล้ว ด้วยการศึกษารเรียนรู้ เข้าใจ และปฏิบัติมา
แล้ว อาจจะเป็นอดีตที่ไกลหรือใกล้ก็ตาม เมื่อมาได้รับการ
ทบทวนใหม่ในวิชานั้น ในธัมมะนั้น ความรู้ความเข้าใจที่
ได้ศึกษาอบรมมีเป็นสมบัติอยู่ก่อนแล้ว ที่ถูกกาลเวลาทับ
ปิดไว้ ก็จะถูกเปิดออก ปรากฏขึ้นแจ่มชัดเป็นลำดับ.

๐ แม้จะมีความรู้มีธรรมที่ปฏิบัติศึกษามาก่อนแล้วใน
อดีตกาล แต่ถ้าไม่ได้รับการรื้อฟื้นทบทวนทำใหม่เลยใน

ปัจจุบันชาติ ความรู้ความสามารถที่อบรมมาในกาลก่อน ก็จะถูกกาลเวลาปิดไว้ เฉากเช่นมีสมบัติแม้มากมาย แต่ ปกปิดไว้ สมบัตินั้นก็ย่อมไม่ปรากฏ มีก็เหมือนไม่มี ต้อง เพิกเครื่องปกปิดนั้นออกเพื่อจะรวมสมบัติใหม่เข้าไว้ด้วย เพิกเครื่องปกปิดออกสมบัติเก่าจึงจะปรากฏ สมบัติใหม่ จึงจะได้รวมเข้าเป็นส่วนเพิ่มพูนสมบัติเก่านั้น วิทยาการ ทั้งหลาย และธรรมเนียมปฏิบัติก็เช่นกัน ไม่มีผู้ใดล่วงรู้สมบัติ ธรรมอันเป็นสมบัติเดิมของตนที่สะสมไว้ว่ามีมากน้อยเพียงไร เพราะถูกกาลเวลาปกปิดไว้ ต้องศึกษาปฏิบัติในปัจจุบัน จึงจะเป็นการเปิดสมบัติเก่าให้เห็นได้ เพื่อรวมสมบัติใหม่ เข้าไว้ด้วยกันให้เป็นอันหนึ่งอันเดียว แม้เป็นสมบัติของ บัณฑิตคือเป็นธรรมสมบัติ ก็จะไม่ปรากฏความเป็นบัณฑิต ในธรรมที่แม้อาจไม่ประจักษ์แก่ผู้อื่นทั่วไป แต่ย่อมประจักษ์ แก่ใจตนเองแน่นอน ดังนั้น ทุกคนจึงพึงปฏิบัติธรรม เพื่อให้ ธรรมที่สะสมอยู่ในอดีตได้ปรากฏเป็นคุณเป็นประโยชน์ แก่ตน ไม่ถูกปกปิดไว้ให้สูญเปล่า

๐ หัวใจพระพุทธศาสนา ๓ ประการที่โปรดประทาน ไว้เป็นหลักประกาศพระพุทธศาสนา คือการไม่ทำบาปทั้ง ปวง การทำกุศลให้ถึงพร้อม การชำระจิตให้ผ่องใส และ ธรรมหมวดอื่นที่ทรงสอน เช่น ศีล สมาธิ ปัญญา หรือทาน

ศีล ภาวนา ล้วนแสดงให้เห็นประจักษ์แจ้ง ว่าพระพุทธเจ้าทรงมีพระมหากรุณาและพระปัญญาใหญ่ยิ่งจริงแท้ และทรงแสดงไว้แจ้งชัดในพระพุทธศาสนา ทุกคนมีการกระทำคำพูดเป็นเครื่องแสดงออกของจิตใจ ใจเป็นเช่นไรการกระทำคำพูดจะเป็นเช่นนั้น พระพุทธศาสนาเป็นการกระทำของพระพุทธเจ้า จึงเป็นเครื่องแสดงพระพุทธรุทธานุภาพอย่างชัดเจน เป็นเครื่องรับรองพระพุทธประวัติว่าเป็นจริงดังแสดงเรื่องราวไว้ต่าง ๆ ที่ล้วนทรงยิ่งด้วยพระคุณ ทั้งพระปัญญาคุณ พระกรุณาคุณ พระวิสุทธิคุณ.

๐ ในพระประวัติของพระพุทธเจ้ามีกล่าวแสดงไว้ว่า เหตุเพราะได้ทอดพระเนตรเห็นความทุกข์ของคนแก่ คนเจ็บ คนตาย จึงทรงมีพระมหากรุณาปรารภนาจะช่วยเหลือให้มีผู้ต้องได้รับความทุกข์เช่นนั้นต่อไป จึงทรงตัดพระเหตุภัยสละความสูงส่งความสมบูรณ์บริบูรณ์ทุกประการที่ทรงเสวยอยู่เสด็จออกทรงแผธิญความทุกข์ยากนานาประการเพื่อแสวงหาทางที่จะทรงสามารถนำไปสู่ความพ้นทุกข์ของสัตว์โลกทั้งปวง พระพุทธศาสนามีจุดเริ่มเกิดที่ตรงนี้ ตรงที่ทรงมีพระมหากรุณาอย่างบริสุทธิ์แท้จริงต่อสัตว์โลก ไม่มีความกรุณาของผู้ใดเปรียบได้ ผู้นับถือพระพุทธศาสนาจึงควรดำเนินตามพระพุทธองค์ มีเมตตากรุณาให้มากให้จริง

๐ พระพุทธศาสนามีพระมหากุณาของพระพุทธเจ้า เป็นจุดเริ่มต้น และมีพระมหากุณาสืบเนื่องโดยตลอด มิได้ว่างเว้น แม้จนกระทั่งวาระสุดท้ายแห่งพระชนมชีพก็ปรากฏพระมหากุณาที่ประทับใจซึ่งจิตใจ ยากที่ผู้ใดจะสามารถพรรณนาได้ถูกต้อง ทรงรับพระเคนสุกรมัททวะอาหารที่นายจุนทะถวาย แล้วรับสั่งให้นำส่วนที่เหลือไปฝังเสียทั้งหมด มิให้ถวายพระรูปอื่นต่อไป ฟังเห็นว่าทรงทราบว่าอาหารนั้นจะให้ผลอย่างไร ไม่ใช่ไม่ทรงทราบ การสอนของพระพุทธเจ้าเรื่องกรรมและการให้ผลของกรรมลึกซึ้งถึงเช่นนี้ เสวยอาหารของนายจุนทะแล้ว ต่อมาทรงลงพระโลหิต ก่อนแต่จะเสด็จดับขันธปรินิพพาน ทรงมีพระมหากุณาห่วงใยจิตใจของนายจุนทะ ว่าจะต้องเศร้าเสียใจยิ่งนักเมื่อทราบว่าพระพุทธองค์เสวยอาหารของนายจุนทะแล้วเสด็จดับขันธปรินิพพาน และผู้คนที่ทั้งหลายเมื่อล่วงรู้ก็จะกล่าวโทษนายจุนทะด้วยพระมหากุณาล้นพ้น ทรงมีพระพุทธดำรัสให้พระอานนทเถระไปปลอบนายจุนทะไม่ให้เสียใจ แต่ให้โสมนัสด้วยรับสั่งว่าผู้ที่ถวายอาหารเมื่อสุดท้ายได้บุญเสมอกับผู้ถวายอาหาร ก่อนแต่จะทรงตรัสรู้ กล่าวได้ว่าแม้พระชนมชีพก็สิ้นสุดลงด้วยพระมหากุณาอย่างบริสุทธิแท้จริง มีความกรุณาของผู้ใดจะเปรียบได้ไม่มีเลย ผู้นับถือพระพุทธศาสนาจึงควรอย่างยิ่งที่จะดำเนินตามรอยพระพุทธบาท มีเมตตากรุณาให้มาก

ให้จริง

๐ ยกพระบารมีในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวไว้ เมืองไทยร่มเย็นเป็นสุขเพราะเป็นเมืองพระพุทธศาสนา คนเย็นอยู่ที่ใด ที่นั้นย่อมเย็น ศาสนาเย็นอยู่บ้านเมืองใด บ้านเมืองนั้นย่อมเย็น พระพุทธศาสนาเย็นนี้ ก็เพราะพระพุทธรูปเจ้าทรงเย็นยิ่ง พระอรหันต์พุทธสาวกทั้งปวงก็เย็น พุทธศาสนิกแม่ศึกษาปฏิบัติพระพุทธศาสนาจริงย่อมมีโอกาส เป็นผู้เย็นด้วยกันทั้งนั้น เย็นด้วยความไกลกิเลสอันร้อน เย็นด้วยความดี ถึงวันนั้นเมื่อใดย่อมได้ชื่อว่าเป็นบัณฑิตผู้มั่นคง ในความดีของตน ย่อมไม่หวั่นไหวเพราะนิทานและสรรเสริญ ย่อมสามารถยังความเย็นให้เกิดขึ้นได้ในทุกที่ที่เข้าไปสู่มากน้อยตามความเย็นแห่งตน.

๐ พุทธภาษิตบทหนึ่งกล่าวไว้แปลความว่า “พึงกล่าว ถ้อยคำอันไม่เป็นเหตุให้ใคร ๆ ชัดใจ ไม่หยาบคาย เป็น เครื่องให้รู้ความได้ และเป็นคำจริง เราเรียกผู้นั้นว่าเป็น พราหมณ์” นี้แสดงถึงพระกรุณาคุณอย่างยิ่งประการหนึ่ง พระกรุณาคุณที่ยังลงในสรรพสัตว์ทุกถ้วนหน้า ทรงปรารถนาที่จะถนอมรักษาทุกจิตใจ ไม่ให้ขัดเคืองชุ่นข้อง บอบช้ำแม้เพียงด้วยวาจา อันวาจานั้น สามารถยังให้เกิด

ได้ทั้งความรู้สึกที่ดีและทั้งความรู้สึกที่ไม่ดี ความเบิกบาน
แจ่มชื่นแจ่มใสเป็นสุขอย่างยิ่งก็เกิดได้เพราะวาจา ความ
สลดหดหู่เร่าร้อนรุนแรงเป็นทุกข์แสนสาหัสก็เกิดได้เพราะ
วาจา วาจาจึงมีความสำคัญอย่างยิ่ง ด้วยพระมหากรุณา
พระพุทธรเจ้าจึงทรงแสดงพระพุทธรประสงค์เกี่ยวกับวาจาไว้
ในธรรมทั้งปวง ให้เป็นที่ปรากฏแก่โลก ว่าพึงสังวรระวัง
วาจาเช่นเดียวกับกายและใจ พึงปฏิบัติธรรมพร้อมทั้งกาย
วาจาและใจ เป็นต้นในมงคลสูตรได้ทรงแสดงไว้ว่า “วาจา
อันชนกล่าวดีแล้ว ข้อนี้เป็นมงคลอันสูงสุด”

๐ ทานคือการให้สิ่งที่สมควรแก่ผู้ที่สมควรให้ แก่ผู้ที่
สมควรได้รับ ความสมควรเป็นความสำคัญอย่างยิ่งประการ
หนึ่ง เมื่อพระพุทธรเจ้าทรงสอนให้เป็นผู้ให้ ย่อมมีทรงหมาย
ให้ให้โดยไม่พิจารณาความสมควร แต่ย่อมทรงหมายถึง
ความสมควรให้สิ่งที่สมควรแก่ผู้ที่สมควรแก่สิ่งนั้น ผู้รับไม่
ปฏิเสธที่จะรับ ไม่ดูหมิ่นละเลยคุณค่าและประโยชน์ของสิ่ง
ที่จะได้รับนั้น เห็นค่าของสิ่งที่จะได้รับนั้น รับแล้วจะเป็นคุณ
เป็นประโยชน์ แม้การดูว่าตำหนิตีเดียกับผู้สมควรได้รับ
การดูว่าตำหนิตีเดีย เพื่อเป็นการช่วยเหลืออบรมบ่มนิสัย
ให้เป็นคนดี พระพุทธรเจ้าก็ทรงถือว่าเป็นทาน เป็นธรรม
เป็นธรรมทาน ที่ทรงกล่าวว่ายิ่งกว่าทานทั้งปวง.

๐ ธรรมทานอันเป็นการดูว่าตำหนิติเตียนสั่งสอน ด้วยหวังให้กลับตัวกลับใจจากความไม่ถูกต้องมาสู่ความถูกต้อง จากความไม่ดั่งงามมาสู่ความดั่งงาม นี่จะเป็นธรรมทานที่ บริสุทธิ์ได้จริงจะต้องเริ่มด้วยมือภัยทาน คือผู้จะให้ธรรมทาน ดูว่าตำหนิติเตียนสั่งสอนด้วยหวังดี หวังให้เปลี่ยนจากร้าย กลายเป็นดี เปลี่ยนจากผิดเป็นถูก จะต้องให้อภัยในความ ร้ายความไม่ถูกต้องที่ตนพบเห็นให้ได้ก่อน ธรรมทานเช่นนี้จึง ต้องมีภัยทานเป็นส่วนประกอบอย่างสำคัญ ผู้จะให้ธรรม ทานเช่นนี้ต้องสะอาดจากความโกรธแค้นขุ่นเคืองใจอันเกิด จากได้รู้ได้เห็นการกระทำคำพูดที่ไม่ดีงามไม่ถูกต้องเป็นที่ กระทบกระเทือนใจ ทานที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงไว้จึงมี ความหมายลึกซึ้งและกว้างขวางอย่างยิ่ง.

๐ การบำเพ็ญกุศลนั้นน่าจะได้ว่าเป็นการให้พรตัว ผู้ทำกุศลเองประการหนึ่ง นอกไปจากพรที่ได้รับจากผู้อื่น ที่มีผู้อื่นให้ พรทั้งสองประการนี้ผู้รับจะรับได้เพียงไรหรือไม่ ขึ้นอยู่กับการทำใจเป็นสำคัญที่สุด พรคือความดี การรับพร ก็เช่นเดียวกับ การรับวัตถุสิ่งของ จะต้องมีการรับ การ รับวัตถุต้องมีเครื่องรับเป็นวัตถุ เช่นมือ ภาชนะอื่น ๆ ไม่เช่นนั้นจะรับวัตถุได้ไม่ได้ แม้มีผู้ส่งให้ ผู้รับไม่มีเครื่องรับ ไม่ยื่นมือรับ ของก็จะหายหกตกหล่นหมดสิ้น จะรับไว้เป็น

สมบัติของตนไม่ได้ การรับพรก็เช่นกัน แต่เมื่อพรมิใช่เป็น
วัตถุ จะเตรียมเครื่องรับที่เป็นวัตถุเช่นมือหรือภาชนะอื่น ๆ
ย่อมรับไม่ได้ พรเป็นเรื่องของจิตใจ คือผู้ให้ตั้งใจด้วย
ปรารถนาให้เป็นพร โดยแปลงเป็นวาจาบ้าง หรือเพียงนึก
ในใจบ้าง การจะสามารถเป็นผู้รับพรอันเป็นเรื่องของจิตใจ
ได้ จะต้องเตรียมเครื่องรับที่เกี่ยวกับจิตใจเช่นกัน และก็มี
เพียงอย่างเดียวคือใจ ไม่มีอะไรอื่นจะทำให้สามารถรับพรได้
นอกจากใจเท่านั้น.

○ ใจเท่านั้นที่สามารถรับพรได้ ทั้งพรที่ตนเองให้ตนเอง
และพรที่ผู้อื่นให้ นั่นก็คือต้องทำใจให้พร้อมที่จะรับพรได้
มีใจอยู่ เหมือนมีมืออยู่ เมื่อมีผู้ส่งของให้ก็ต้องยื่นมือออก
ไปรับไปถือจึงจะได้ของนั้นมา ไม่ยื่นมือออกรับออกถือก็
รับไม่ได้ก็ไม่ได้มา และแม้เป็นของที่ดีที่สะอาด มือที่รับไว้
เป็นมือที่สะอาด ของดีที่สะอาดก็จะไม่แปดเปื้อนความ
สกปรกที่มือ จะเป็นของดีของสะอาดควรแก่ประโยชน์จริง.

○ การรับพรต้องโน้มใจออกรับ คือใจต้องยินดีที่จะรับ
และต้องเป็นใจที่สะอาด ไม่เช่นนั้นจะรับพรไม่ได้ พรที่
ตนเองพยายามให้แก่ตนเองก็รับไม่ได้ พรที่ขอจากผู้อื่นก็
รับไม่ได้.

๐ เพื่อให้สามารถรับพรอันเกิดจากการบำเพ็ญกุศลด้วยตนเองได้ ผู้ทำกุศลต้องมีใจผ่องใสเตรียมรับ ขณะกำลังรับ และเมื่อรับไว้แล้ว และด้วยใจที่ผ่องใสนั้นพิจารณาพรที่มีผู้ให้ ให้เข้าใจกระจ่างชัดจริง ว่าพรนั้นเป็นผลของเหตุใด เพราะธรรมดาเมื่อให้พร พรนั้นก็เป็นการแสดงชัดแจ้งเพียงส่วนผล ส่วนเหตุเร้นอยู่เบื้องหลังเมื่อให้พรสั้น ๆ เพียงผล แม้มิได้แสดงเหตุ แต่ก็เท่ากับให้พรที่รวมทั้งเหตุแห่งผลนั้นด้วย เช่นเมื่อมีผู้ให้พรว่าขอให้มีความสุข ฐานะ สุขะ พละ ผู้จะสามารถรับพรนั้นได้จะต้องมีใจผ่องใส พิจารณาให้เห็นตลอดสาย ให้เข้าใจ ว่าพรที่แท้จริงที่สมบูรณ์คือขอให้รักษาตัวรักษาใจให้ดีอย่าให้เศร้าหมอง จะได้มีความสุข มีผิวพรรณงาม มีความสุข มีกำลังแข็งแรง พรนี้มีทั้งส่วนเหตุที่เร้นอยู่ไม่แสดงแจ้งชัด คือขอให้รักษาตัวรักษาใจให้ดีอย่าให้เศร้าหมอง ส่วนผลของพรนี้ที่แสดงแจ้งชัด คือขอให้มีความสุข ฐานะ สุขะ พละ ผู้จะรับพรที่มีผู้ให้แล้วได้จึงต้องทำใจให้ผ่องใส พิจารณาให้เห็นส่วนเหตุของพรนั้น และปฏิบัติให้ได้ในส่วนเหตุจึงจะได้รับส่วนผลเป็นการได้รับพรสมบูรณ์จริง.

๐ เรื่องของพรนั้น ผู้รับมีความสำคัญยิ่งกว่าผู้ให้ ผู้ให้จะบริบูรณ์ด้วยคุณธรรมความดีประเสริฐเพียงไร แม้ให้พร

คือให้ส่วนผลแห่งพรแล้ว ผู้รับมีใจที่รับไม่ได้คือใจไม่พร้อม ไม่พอใจไม่ยอมรับ พรอันประเสริฐเพียงไรก็จะคงเป็นสมบัติของผู้ให้เท่านั้น ไม่อาจเป็นสมบัติของผู้รับ ในทางตรงกันข้าม แม้ผู้ให้จะด้อยคุณธรรมความดี มีเพียงวาจาเปล่งออกมาแสดงส่วนผลของพร ผู้รับมีใจที่รับได้คือใจพร้อมพอใจยอมรับ ใคร่ครวญพิจารณาด้วยดีในพรนั้น จนเห็นถึงส่วนเหตุของพร และปฏิบัติส่วนเหตุนั้น ก็ย่อมได้รับส่วนผลของพรคือความดีงามไปเป็นสมบัติของผู้รับได้ แม้สมบัตินั้นผู้ให้พรหาไม่.

๐ พุทธภาษิตบทหนึ่งกล่าวไว้แปลความว่า “ศีลเท่านั้นเป็นเลิศในโลกนี้ ส่วนผู้มีปัญญาเป็นผู้สูงสุด ความชนะในหมู่มนุษย์และเทวดาย่อมมีเพราะศีลและปัญญา” หมายถึงในบรรดาคุณทั้งปวงในโลก ศีลเป็นคุณพิเศษสุด แต่มิได้กล่าวว่าผู้มีศีลเป็นผู้สูงสุด หากกล่าวว่าผู้มีปัญญาเป็นผู้สูงสุด จึงเปรียบศีลเป็นรากฐานที่มั่นคงและแข็งแรงที่สุด ปัญญาเป็นสิ่งที่ก่อตั้งขึ้นบนฐานคือศีล ศีลเป็นฐานที่เลิศของปัญญา ไม่มีฐานอื่นของปัญญาที่เลิศกว่าศีล ขณะเดียวกันก็ไม่มีอะไรอื่นที่ก่อตั้งขึ้นบนฐานคือศีล ที่สูงยิ่งกว่าปัญญา ปัญญาเป็นยอดสูงสุดที่เกิดแต่ฐานคือศีล.

๐ ของทุกอย่างต้องมีฐานจึงจะมียอดตั้งอยู่ได้ ฐานมั่นคง แน่นหนาและมีความสูงเพียงไร ก็จะต้องให้สูงส่งมั่นคงได้เพียงนั้น การก่อสร้างที่สำคัญทั้งหลายต้องให้ความสำคัญอย่างยิ่งแก่รากฐาน อาคารมากขึ้นเพียงไร ฐานก็ยิ่งต้องมั่นคงแข็งแรงเพียงนั้น นี่เป็นความสำคัญจริง ฐานมั่นคงแข็งแรงเพียงพอสำหรับอาคาร ๓ ชั้นไปสร้างเป็น ๕ ชั้น ๗ ชั้น ย่อมเป็นไปได้ด้วยดีไม่ได้ ข้าราชการทั้งหลายของอาคารที่นั่นที่นี้ระหว่างการก่อสร้างบ้าง เมื่อการก่อสร้างสำเร็จแล้วบ้าง ล้วนมีเหตุมาแต่ความไม่มั่นคงแข็งแรงเพียงพอของฐานทั้งสิ้น.

๐ ศิลปะเป็นฐาน ปัญญาเป็นยอด ผู้มีศิลปะคือผู้มีฐาน ที่จะรองรับสิ่งดีงามทั้งหลายทั้งปวงได้ และในบรรดาสิ่งดีงามทั้งหลายทั้งปวงนั้นมีปัญญาเป็นสิ่งสูงสุด.

๐ สิ่งดีงามทั้งหลายทั้งปวงมีศิลปะเป็นฐาน เกิดแต่ศิลปะเป็นต้นศิลปะ ๕ ศิลปะแม้เพียงศิลปะ ๕ ย่อมเป็นฐานให้เว้นจากการเบียดเบียนทำลายชีวิต เว้นจากการเบียดเบียนถือเอาทรัพย์สินของของผู้อื่น เว้นจากการประพฤตินิดประเวณี เว้นจากการเจรจาให้เกิดความเข้าใจผิดจากความจริง เว้นจากเหตุแห่งความมัวเมาคือสุราเมรัยเครื่องดองของเมา

ทั้งหลาย สิ่งที่ศีลทำให้เว้นได้ทั้งปวงล้วนเป็นความไม่ดี
ไม่งาม การเว้นสิ่งที่ไม่ดีงามก็คือความดีงาม.

○ อันความดีงามด้วยการรักษาศีล ๕ เป็นความดีงาม
ระดับหนึ่ง ซึ่งแม้จะเป็นเหตุให้เกิดความร่มเย็นเป็นสุขได้
เป็นอันมาก ทั้งแก่ตนเองและผู้เกี่ยวข้อง แต่จุดมุ่งหมายที่
สูงสุดแท้จริงของพระพุทธรศาสนามียิ่งกว่านั้น เป็นอีกระดับ
หนึ่ง เป็นจุดมุ่งหมายที่มีคุณระดับสูงสุด ไม่มีคุณอื่นเสมอ
เหมือน จุดมุ่งหมายนั้นคือปัญญา ผู้มีปัญญาเป็นผู้อาจ
บรรลุดจุดสูงสุดในพระพุทธรศาสนา.

○ ปัญญาเกิดแต่ศีล มีศีลเป็นฐาน ปัญญาสูงสุดใน
บรรดาสิ่งดีงามทั้งหลายทั้งปวงที่เกิดจากศีล ที่มีศีลเป็นฐาน
ผู้มีปัญญาสูงสุดจึงเป็นผู้สูงสุด.

○ ความหมายของปัญญาคือความฉลาดเกิดแต่เรียน
และคิด ปัญญาในทางโลกก็เกิดแต่เรียนและคิด ปัญญาใน
ทางธรรมก็เกิดแต่เรียนและคิด ปัญญาในทางโลกก็เรียน
ความรู้ทางโลก เรียนและคิด ปัญญาในทางธรรมก็เรียน
ความรู้ทางธรรม เรียนและคิด ความสำคัญของปัญญาจึง
อยู่ที่สองอย่าง คือเรียนด้วยและคิดด้วย เรียนอย่างเดียวโดย
ไม่คิดก็ไม่เป็นปัญญา คิดโดยไม่เรียนก่อนก็ไม่เป็นปัญญา

การเรียนรู้และคิดต้องประกอบกันอย่างเหมาะสม ไม่ว่าจะเป็นการเรียนทางโลกหรือการเรียนทางธรรมก็ตาม และต้องปฏิบัติให้ได้ด้วยจึงจะเป็นปัญญาที่สูงสุด.

○ ปัญญาที่เกิดจากศีล มีศีลเป็นฐาน เป็นปัญญาทางโลกก็ได้ เป็นปัญญาทางธรรมก็ได้ แล้วแต่จะเรียนความรู้ทางใด ศีลเป็นฐานที่แท้จริงของคุณความดีทั้งปวง ปัญญาทั้งทางโลกและทางธรรมเป็นคุณความดี ทั้งสองจึงเกิดแต่ศีล คือเกิดแต่ศีลทั้งปัญญาทางโลกและปัญญาทางธรรม.

○ การศึกษาทางโลกเพื่อให้รู้ให้เกิดปัญญาทางโลก เช่นนักเรียนนักศึกษา ก็จะต้องมีใจที่ไม่วุ่นไม่ฟุ้งไปในเรื่องต่าง ๆ ใจจะต้องจดจ่ออยู่ในเรื่องที่ต้องการเรียนรู้ ขณะใดใจไม่วุ่นไม่ฟุ้งไป สงบอยู่ จดจ่ออยู่กับการศึกษาเล่าเรียนให้รู้ให้เข้าใจ ขณะนั้นไม่ว่าจะตั้งใจรักษาศีลหรือไม่ก็ตาม จะรู้หรือไม่รู้ก็ตามว่าตนมีศีล ขณะนั้นก็เป็นผู้มีศีลอยู่ เพราะขณะที่ใจจดจ่อมุ่งในการศึกษาเล่าเรียนเช่นนั้น ย่อมไม่คิดฟุ้งไปวุ่นไปที่จะละเมิดศีลแม้ข้อใดข้อหนึ่ง เมื่อใจไม่มีความคิดที่จะละเมิดศีล ก็ย่อมไม่ทำความละเมิดศีล จึงย่อมเป็นความมีศีล เป็นความมีศีลโดยเจ้าตัวมิได้ตั้งใจจะรักษาศีล เป็นความมีศีลโดยเจ้าตัวไม่รู้ เพราะไม่คิดให้รู้.

๐ ความไม่ละเมียดศิลปะโดยไม่ตั้งใจรักษาศิลปะ จึงไม่รู้ตัวว่าเป็นผู้มีศิลปะ แต่แม้เช่นนี้ก็มีความมึศิลปะ คือเมื่อไม่ละเมียดหรือไม่สละทิ้งไป ก็ยอมมืออยู่เป็นธรรมดา เพียงแต่เป็นศิลปะที่ไม่สมบูรณ์พร้อม ขาดความตั้งใจอันเป็นความสำคัญ แต่อุโลมให้เป็นที่ศิลปะได้เมื่อประกอบพร้อมด้วยความไม่ละเมียดครบทั้ง ๕ ข้อของศิลปะ ๕ เป็นต้น การจะเป็นผู้ถือศิลปะนั้นมิใช่ว่าจะแยกถือข้อใดข้อหนึ่งหรือหลายข้อตามความพอใจแต่ไม่ครบทุกข้อ มีเว้นข้อนั้นข้อนี้ การละเว้นศิลปะเป็นบางข้อรักษาเป็นบางข้อ ไม่เป็นการรักษาศิลปะ ไม่เป็นผู้มีศิลปะ ผู้ตั้งใจรักษาศิลปะต้องตั้งใจรักษาทุกข้อ ตั้งใจรักษาศิลปะทุกข้อและปฏิบัติรักษาให้ได้ดังที่ตั้งใจทุกข้อ จึงจะเป็นผู้มีศิลปะสะอาดไม่ต่างพร้อยขาดวิน ถ้าตั้งใจรักษาศิลปะทุกข้อ เมื่อความตั้งใจเป็นความตั้งใจจริง แต่ปฏิบัติได้บ้างไม่ได้บ้าง เพราะไม่สังวรระวังให้รอบคอบ ก็เป็นผู้มีศิลปะไม่บริบูรณ์ เป็นเพียงผู้มีศิลปะต่างพร้อย ทะลุ ขาดวิน

๐ ศิลปะเป็นเลิศ ผู้ใดรักษาศิลปะได้สมบูรณ์บริบูรณ์ไม่ต่างพร้อย ไม่ขาด ไม่ทะลุ ผู้นั้นเป็นผู้มีคุณอันเลิศ ใจที่มีศิลปะไม่ต่างพร้อยเป็นใจที่มั่นคง ไม่ฟุ้งไปด้วยอำนาจของกิเลสราคะหรือโลภะ โทสะและโมหะคือโลกโกรธหลง จึงเป็นใจที่สงบเป็นสมาธิได้ง่าย.

๐ ผู้ใดมีสมาธิความรวมแห่งจิต ความตั้งมั่นแห่งจิต ผู้นั้นจะสามารถตรึงตรองให้เกิดความเข้าใจได้อย่างแจ่มชัด ในเรื่องทั้งปวง เป็นเหตุผล เป็นปัญญา โดยเฉพาะอย่างยิ่ง เป็นปัญญาที่พาให้พ้นทุกข์ ตั้งแต่พ้นทุกข์เล็กน้อย จนถึง พ้นทุกข์ใหญ่ยิ่ง จนถึงความพ้นทุกข์อย่างสิ้นเชิง ทุกชีวิต เมื่ออุบัติขึ้นแล้ว ไม่ว่าจะคน ไม่ว่าจะสัตว์ จะต้องพบความทุกข์ มากน้อยหนักเบาต่าง ๆ กัน ปัญญาเท่านั้นที่จะทำให้สามารถ เปลื้องความทุกข์ สลัดความทุกข์ได้ มิให้ความทุกข์ทับถม จิตใจ จนถึงมิให้ความทุกข์สัมผัสจิตใจได้แม้แต่น้อย เป็น ความพ้นทุกข์ไกลทุกข์อย่างสิ้นเชิง เหล่านี้ปัญญาทำได้ ทั้งสิ้น ปัญญา มีระดับใดก็จะจัดการกับความทุกข์ได้ใน ระดับนั้น.

๐ ความทุกข์อันมีต้นเหตุมาจากความเกิดเป็นต้นสายนี้ นอกจากปัญญาไม่มีอำนาจใดจะนำให้สลัดออกพ้นจิตใจได้ และนอกจากทุกข์ก็ไม่มีอะไรอื่นยิ่งกว่าที่ทุกคนไม่ปรารถนา ให้เกิดแก่ตน ทุกข์เป็นสิ่งที่พึงปรารถนาที่ยิ่งใหญ่ที่สุด ทุกชีวิตไม่ปรารถนาความทุกข์ เมื่อเป็นดังนี้ ปัญญาจึงเป็น สิ่งสูงสุดโดยแท้ เพราะปัญญาเป็นสิ่งเดียวที่จะยังให้เป็นไปได้ ดังความปรารถนา สามารถปลดเปลื้องทุกข์ จนถึงสลัดทุกข์ ให้หลุดได้อย่างหมดจดสิ้นเชิง.

๐ ทุกข์เป็นที่ไม่พึงปรารถนาสูงสุด ปัญญาเท่านั้น จะทำให้บรรลุความปรารถนาสูงสุดนั้นได้ ปัญญาจึงเป็น สิ่งสูงสุด ผู้มีปัญญาจึงเป็นผู้สูงสุด และศีลเท่านั้นที่เป็น ฐานแห่งปัญญา ต้องตามพระพุทธภาษิตมีความว่า “ศีล เท่านั้นเป็นเลิศในโลกนี้ ส่วนผู้มีปัญญาเป็นผู้สูงสุด” เมื่อสิ่งที่เอาชนะได้ยากที่สุดคือทุกข์ ปัญญาอันเป็นยอด ของฐานคือศีลที่บริสุทธิ์มั่นคง ยังสามารถชนะได้ พระ พุทธภาษิตจึงกล่าวด้วยว่า “ความชนะในหมู่มนุษย์และเทวดา ย่อมมีเพราะศีลและปัญญา”.

๐ ผู้ไม่มีศีล หรือผู้มีศีลบกพร่องต่างพร้อยเพียงไร ปัญญาย่อมไม่มี ปัญญาย่อมอ่อน ปัญญาอ่อนน้อย เพียงนั้น เมื่อศีลทำให้ใจสงบได้จากกิเลสโลกาทรหลง ความสงบ แห่งจิตหรือสมาธิย่อมเกิด ศีลดำรงอยู่หนักแน่นยืนนานอยู่ตัว เป็นอันหนึ่งอันเดียวกับจิตใจเพียงไร สมาธิย่อมยืนนานอยู่ตัว เป็นอันหนึ่งอันเดียวกับจิตใจเพียงนั้น ผู้ไม่ปรารถนาความ ทุกข์ ปรารถนาความไม่ทุกข์ จึงพึงตั้งใจสำรวมสังวรระวัง ให้เป็นผู้มีศีลบริสุทธิ์บริบูรณ์ ศึกษาธรรมให้รู้ธรรม และ คิดใคร่ครวญปฏิบัติธรรมที่ได้ศึกษารู้นั้นให้เกิดเป็นปัญญา พาให้พ้นทุกข์เป็นลำดับ จนถึงพ้นทุกข์สิ้นเชิง.

๓ ตุลาคม พ.ศ. ๒๕๓๒

